

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
КНИГА ДРУГА

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПОВНЕ ЗІБРАННЯ ПОЕЗІЙ
У ЧОТИРЬОХ КНИГАХ
КНИГА ДРУГА

ТРИ ЛІТА
ПОЕЗІЯ 1847

НАУТІЛУС
Львів
2020

УДК 821
ШЗЗ

Електронне видання з поліпшеним оформленням

Відповідальний редактор,
упорядник текстів та ілюстрацій,
комп'ютерна верстка

КОЗАК НЕВАДА

Літературний і технічний редактор
Ігор ПОЛЯНСЬКИЙ

Дизайн
Сергій ГЕРАЩЕНКО

Видавець
Олександр ЗАВАДКА

ПП ВИДАВНИЧИЙ ДІМ
НАУТИЛУС

тел. +38 0678032288
e-mail: nautilus56@gmail.com
www.nautilus.com.ua

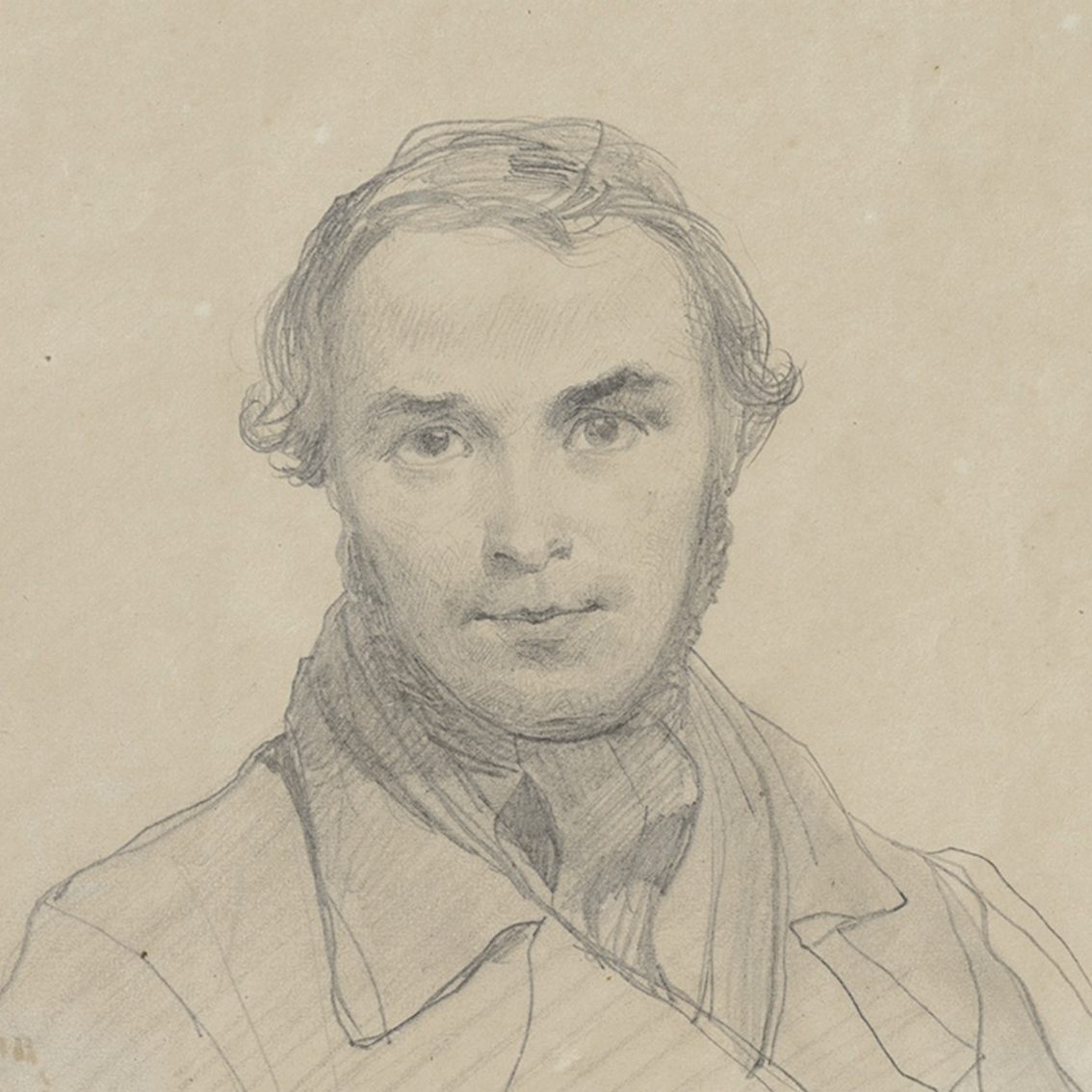
ISBN 978-966-8574-12-2

Ілюстрація на с. 210:
Сальвадор ДАЛІ. Ангел

© Видавничий дім «Наутілус», 2020
(друковане видання)
© Козак Невада, 2020
(впорядкування, «Книги Тараса
Шевченка», електронне видання)

ЗМІСТ

ТРИ ЛІТА		ПОЕЗІЯ 1847	
217	<i>Молитва Єремії Пророка</i>	373	Думи мої, думи мої...
219	Чигрине, Чигрине...	375	Княжна
221	Заворожи мені, волхве...	389	Відьма
222	У неділю не гуляла...	404	Лілея
224	Гоголю	406	Русалка
225	Розрита могила	408	Хустина
227	Чого мені тяжко...	410	Іржавець
228	Не завидуй багатому...	413	Полякам
229	Не женися на багатій...	415	Чернець
231	Сова	417	Один у другого питаєм...
238	Дівичії ночі	418	Самому чудно. А де ж дітись?..
241	Наймичка	419	Ой стрічечка до стрічечки...
257	Маленькій Мар'яні	420	<i>А. О. Козачковському</i>
259	Сон	425	В казематі
277	Сліпий	427	Згадайте, братія моя...
297	Кавказ	428	I. Ой одна я, одна...
305	Минають дні, минають ночі...	429	II. За байраком байрак...
307	Великий льох	430	III. Мені однаково, чи буду...
327	<i>I мертвим, і живим, і ненарожденим землякам моїм...</i>	431	IV. Не кидай матері, казали...
338	Холодний яр	432	V. Чого ти ходиш на могилу?..
340	Три літа	434	VI. Ой три шляхи широкії...
344	Давидові псалми	435	VII. <i>Н. Костомарову</i>
	<i>1, 12, 43, 52, 53, 81, 93, 132, 136, 149</i>	436	VIII. Садок вишневий коло хати...
351	Як умру...	437	IX. Рано-вранці новобранці...
		438	X. В неволі тяжко, хоча й волі...
353	Єретик	439	XI. Косар
367	За що ми любимо Богдана?	440	XII. Чи ми ще зйдемося знову?..
		444	<i>Передмова до другого «Кобзаря»</i>

ТРИ ЛІТА

Тарас ШЕВЧЕНКО
Автопортрет. 1845

Мікеланджело БУОНАРРОТІ
Єремія (деталь). 1511

*Батьки наші грішили, але їх нема, —
А ми двигаємо їхні провини!
Раби запанували над нами, і немає нікого,
Хто б вирятував з їхньої руки...
Князі їхньою рукою повішені,
Лиця старих не пошановані.
Юнаки носять камінь млиновий,
А хлопці під ношею дров спотикаються...
Перестали сидіти старші в брамі,
Юнаки — свою пісню співати...*

*Отци наши согрѣшиша, и нѣсть ихъ,
Мы же беззаконія ихъ подъяхомъ.
Рабы обладаша нами, избавляющаго
Нѣсть от руку ихъ.
Князи въ рукахъ ихъ повѣшены быша,
Старѣйшины не прославишася.
Избраннии плагъ подъяша, и юноши
В кладѣ изнемогоша.
И старцы отъ вратъ оскудѣша,
Избраннии от пѣсней своихъ умолкоша.*

Молитва Єремії Пророка

Мигрине, Чигрине,
все на світі гине,
і святая твоя слава,
як пилина, лине

За вітрами холодними,
В хмарі пропадає,
Над землею летять літа,
Дніпро висихає,
Розсипаються могили,
Високі могили —
Твоя слава... і про тебе,
Старге малосилий,
Ніхто й слова не промовить,
Ніхто й не покаже,
Де ти стояв? Чого стояв?
І на сміх не скаже!!

За що ж боролись ми з ляхами?
За що ж ми різались з ордами?
За що скородили списками
Московські ребра?? Засівали,

І рудою поливали...
І шаблями скородили.
Що ж на ниві уродилось??!
Уродила рута... рута...
Воли нашої отрута.

А я, юродивий, на твоїх руїнах
Марно сльози трагу;

заснула Україна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
В қалюжі, в болоті серце прогноїла,
І в дупло холодне гадюк напустила,
А дітям надію в степу оддала.

А надію...
Вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла.

Нехай же вітер все розносить
На неокраєнім крилі,
Нехай же серце плаге, просить
Святої правди на землі.

Чигрине, Чигрине,
Мій друже єдиний,
Прослав еси степи, ліси
І всю Україну.
Спи ж, повитий жидовою,
Поки сонце встане,
Поки тії недолітки
Підростуть, гетьмани.
Помолившись, і я б заснув...
Шак думи прокляті
Рвуться душу запалити,
Серце розірвати.
Не рвіть, думи, не паліте,
Може, верну знову
Мою правду безталанну,
Мое тихе слово.
Може, вікую я з його
До старого плуга
Новий леміш і гересло.
І в тяжкі пруги...
Може, зорю переліг той,
А на перелозі...
Я посию мої сльози,
Мої щирі сльози.
Може, зійдуть, і виростуть

Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Тниле серце, трудне...
І вицідять сукровату,
І наллють живої
Хозацької тії крові,
Чистої, святої!!!

Може... може... а меж тими
Меж ножами рута
І барвінок розів'ється —
І слово забуте,
Мое слово тихо-сумне,
Богобоязливе,
Згадається — і дівоге
Серце боязливе
Стрепенеться, як рибонька,
І мене згадає...
Слово мое, сльози мої,
Раю ти мій, раю!

Спи, Чигрине, нехай гинуть
У ворога діти,
Спи, гетьмане, поки встане
Правда на сім світі.

аворожи мені, волхве,
друже сивоусий,
ти вже серце запегатав,

А я ще боюся.
Боюся ще погорілу
Пустку руйновати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати.
Може, вернеться надія
З тією водою
Зцілющою й живущою,
Дрібною сльозою.
Може, вернеться з-за світа
В пустку зимувати,
Хоч всередині обілить
Торілюю хату.

І витопить, і нагріє,
І світло засвітить...
Може, ще раз прокинеться
Мої думи-діти.
Може, ще раз помолюся,
З дітками заплачу,
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побажу...
Стань же братом, хоч одури,
Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тім'я розбити??!

неділю не гуляла
та на шовки заробляла,
та хустину вишивала,
вишиваючи, співала.

«Хустиночко мережана,
Вишиваная,
Вигантюю, подарую,
А він мене поцілує,
Хустино моя
Мальованая.
Здивуються вранці люди,
Що в сироти хустка буде
Мережаная,
Мальованая.
А я қосу розлітаю,
З дружиною похорожаю.
Доленько моя,
Матінко моя».

Отак вона вишивала,
У віконце поглядала,

Чи не ревуть круторогі,
Чи не йде гумақ з дороги.
Іде гумақ з-за Лиману
З гужим добрим, безталанный,
Чужі воли поганяє,
Поганяючи, співає:
«Доле моя, доле,
Чом ти не такая,
Яқ інша, гужая?
Чи я п'ю, гуляю,
Чи сили не маю,
Чи до тебе доріженьки
У степу не знаю?
Чи до тебе свої дари
Я не посилаю?»

Є у мене дари —
Огі мої қарі.

Молодую мою силу
Багаті купили,
Може, й дівчину без мене
З іншим заругили...
Навги ж мене, моя доле,
Туляти навги».

Та й заплақав, сіромақа,
Степом ідуги.
Ой застогнав сивий пугач
В степу на могилі,
Зажурились гумагеньки,
Шяжқо зажурились.
«Благослови, отамане,
Қоло села стати,
Та понесем товариша
В село пригащати».
Сповідали, пригащали
Й ворожқи питали —
Не помогло... з незціленим
В дорогу рушали.
Чи то праця задавила
Молодую силу,
Чи то нудьга невсипуца
Його з ніг звалила.

Чи то люди поробили
Йому, молодому,
Що привезли його з Дону
На возі додому.
Благав Бога, щоб дівчину...
Хоч село побазить.
Не доблагав... Поқовали,
Ніхто й не заплаге!

Поставили громадою
Хрест над сиротою
Й розійшлися... Яқ билина,
Яқ лист за водою,
Пішов қозак з сього світа,
Все забрав з собою.
А де ж тая мальована,
Шитая хустина,
А де ж тая веселая
Дівчина- дитина?!

На новому хресті хустку
Вітер розвіває,
А дівчина у герниці
Қосу розлітає.

ГОГОЛЮ

*а думою дума роєм вилітає,
одна давить серце, друга роздирає,
а третя тихо, тихесенько плаче
у самому серці, може, й Бог не бажить.*

*Кому ж її покажу я,
І хто твою мову
Привітає, угадає
Великеє слово?
Всі оглухли — похилились
В кайданах... байдуже...
Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже.
А що вродить з того плачу?
Боголова, брате...
Не заревуть в Україні
Вольнії гармати.*

*Не заріже батько сина,
Своєї дитини,
За геть, славу, за братерство,
За волю України.
Не заріже — викохає
Та й продасть в різницю
Москалеві. Це б то, бажиш,
Лепта удовиці
Престолові-отечеству
Та німоті плата.
Нехай, брате. А ми будем
Сміяться та плакати.*

РОЗРИТА МОГИЛА

*віте тихий, краю милий,
моя Україно,
за що тебе сплюндровано,
за що, мамо, гинеш?*

*Чи ти рано до схід сонця
Богу не молилась,
Чи ти дітожок непевних
Звигаю не вчила?
«Молилась, турбувалась,
День і ніг не спала,
Малих діток доглядала,
Звигаю навчала.
Виростали мої квіти,
Мої добрі діти,
Панувала і я колись
На широцім світі,*

*Панувала... Ой Богдане!
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матір,
На свою Україну,
Що, колишуги, співала
Про свою недолю,
Що, співаючи, ридала,
Виглядала волю.
Ой Богдане, Богданогку,
Якби була знала,
У колиці б задушила,
Під серцем приспала.*

Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на гужині,
На гужій роботі.
Дніпро, брат мій, висихає,
Мене покидає,
І могили мої милі
Москаль розриває...
Нехай риє, розкопує,
Не своє шукає,
А тим часом перевертні
Нехай підростають

Якби-то найшли те, що там схоронили,
Не плакали б діти, мати не журилась.

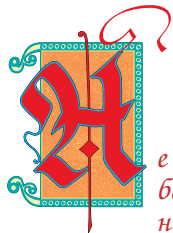
Ща допоможуть москалеві
Господарювати,
Ща з матері полатану
Сорожку знімати.
Помагайте, недолюдки,
Матір катувати».
Нагетверо розкопана,
Розрита могила.
Чого вони там шукали?
Що там схоронили
Старі батьки?
Ех, якби-то,

ого мені тяжко, того мені нудно,
того серце плаче, ридає, кричить,
мов дитя голодне? Серце моє трудне,
того ти бажаєш, що в тебе болить?

Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите — а люд нависний
Нехай скаженіє... Захрий, серце, огі.

*Не завидуй багатому,
багатий не знає
ні приятні, ні любові —*

*Він все те наймає.
Не завидуй могутому,
Бо той заставляє.
Не завидуй і славному,
Славний добре знає,
Що не його люди люблять,
А ту тяжку славу,
Що він тяжкими сльозами
Вилив на забаву.
А молоді як зійдуться,
Та любо та тихо,
Як у раї, — а дивишся:
Ворушиться лихо.
Не завидуй же нікому,
Дивись кругом себе,
Нема раю на всій землі,
Та нема й на небі.*

*Не женися на багатій,
бо вижене з хати,
не женися на убогій,*

*Бо не будеш спати.
Оженись на вольній волі,
На козацькій долі,
Як буде, така й буде,
Чи гола, то й гола.
Та ніхто не докугає
І не розважає —
Чого болить і де болить,
Ніхто не питає.
Удвох кажуть, і плакати
Мов легше ненаге;
Не потурай: легше плакати,
Як ніхто не багить.*

COVA

Трагічна маска.
Деталь римської фрески
з дому золотого браслета.
1-е ст.

*ородила мати сина
в зеленій діброві,
дала йому карі оці*

*І горнії брови.
Китайкою повивала,
Всіх святих благала,
Ща щоб йому всі святії
Талан-долю слали.
«Пошли тобі Матер Божя
Тії благодати,
Всього того, того мати
Не зуміє дати».
До схід сонця воду брала,
В барвінку купала,
До півночі қолихала,
До світа співала:*

*«Е... е... лю-лі,
Питала зозулі,
Зозуля кувала,
Правдоньку казала.*

*Буду сто літ жити,
Тебе годувати,
В жупані ходити,
Буду панувати.
Ой виростеш, сину,
За півгварта року,
Як княжа дитина,
Як ясен високий,
Тнугкий і дебелий,
Щасливий, веселий
І не одинокий.
Найду тобі рівню
Хоч за морем синім,
Або крмарівну,
Або сотниківну,
Таки панну, сину.
У гервоних геревиках,
В зеленім жупані
По світлиці похоржає,*

*Як пава, як пані,
Та з тобою розмовляє.
В хаті, як у Раї!!
А я сижу на покуті,
Тілько поглядаю.*

*Ой сину мій, сину,
Моя ти дитино,
Чи є кращій на всім світі,
На всій Україні!
Нема кращого й не буде.
Дивуйтеся, люди!
Нема кращого!.. А долю...
Долю роздобуде».*

*Ой зозуле, зозуленько,
Нащо ти кувала,
Нащо ти їй довгі літа,
Сто літ накувала?
Чи є ж таки на сім світі
Слухняная доля?
Ох, якби то... Вміла б мати
З німецького поля*

*Своїм діточкам закликають
І долю, і волю,
Та ба... А зле безталання
Зострінеться всюди,
І на шляху і без шляху,
Усюди, де люди.*

*Қоҳалася мати сином,
Як қвітқою в гаї,
Қоҳалася... А тим часом
Батьқо умирає.
Осталася удовою,
Хоч і молодую
І не одна... Та все ж тяжқо...
З горем та нудьгою
Пішла вона до сусідів
Поради просити...
Присудили сусідоньки
У наймах служити.
Ізнищила, ізмарніла,
Қинула господу,
Пішла в найми... Не минула
Лиқої приқоди.*

І день і ніч працювала,
Подушне платила...
І синові за три копи
Жупанок купила.
Щоб і воно, удовине,
До школи ходило.

Ой талане-талане,
Удовиний поганий,
Чи ти в полі, чи ти в гаї,
Обідраний цигане,
З бурлаками гуляєш?
Щеже вода і на гору
Багатому в хату.
А вбогому в яру треба
Криницю копати.
У багатих ростуть діти —
Верби при долині,
А у вдови одним одно,
Та й те, як билина.

Діждалася вдова долі,
Зросту того сина.

І письменний, і вродливий —
Квіточка дитина!
Як у Бога за дверима,
Вдова панувала,
А дівчата лицялися
І рушники дбали.
Полюбила багатая —
Не поцілувала,
Вишивала шовком хустку —
Не подарувала.
Кралась злидні із-за моря
В удовину хату
Та й підкралась... Стали хлопців
В кайдани кувати
Та повезли до прийому
Битими шляхами.
Пішла й вдова з матерями
З дрібними сльозами.
Де на ніг ставали,
Сторожу давали,
Стару вдову до обозу
Та й не допускали.
Ой привезли до прийому

Чуприни голити.
Усе дрібні, усе малі,
Все багатих діти.
Той каліка-недоріка,
Той не вміє стати,
Той горбатий, той багатий,
Тих готири в хаті.
Усі невлад, усіх назад,
В усіх доля мати.
А у вдови один син,
Та й той якраз під аршин.

Покинула знову хату,
Синову господу,
Пішла в найми, за хліб герствий
Жидам носить воду.
Бо хрещені не приймають:
«Стара, — кажуть, — стала,
Нездужає...». І огризок
В вікно подавали
Христа ради... Не дай, Боже,
Такого дожити,
Не дай, Боже, в багатого

І пить попросити.
По копійці заробляла,
Копу назбирала.
Та до сина лист писала,
У військo послала —
Полегло. Минає рік,
І другий минає,
І четвертий, і десятий,
А гутки немає.
Нема гутки; що тут робить?
Треба торбу брати
Та йти... іти собақ дражнить
Од хати до хати.
Взяла торбу, пішла селом,
На вигоні сіла
І в село вже не верталась,
День і ніч сиділа
Коло коворот. А літо
За літом минає.
Помарніла, скалігіла,
Ніхто й не пізнає.
Та й кому там пізнавати
Каліку убогу?

*Сидить собі та дивиться
В поле на дорогу.
І світає, і смеркає,
І знову смеркає,
А москаля, її сина,
Немає, немає.*

*Понад ставом увезері
Хитається огерет.
Дожидає сина мати
До досвіта везерять.
Понад ставом увезері
Шепочеться осока,
Дожидає в темнім [гаї]
Дівчинонька козака.
Понад ставом вітер віє,
Лози нагинає.
Плаче мати одна в хаті,
А дівчина в гаї.
Поплакала горнобрива
Та й стала співати.
Поплакала стара мати
Та й стала ридати.*

*І молилась, і ридала,
Жляла все на світі.
Ох, тяжкі ви, безталанні
У матері діти!
Скаліжені старі руки
До Бога здіймала,
Свою долю проклінала,
Сина вимовляла.
Що од жалю одходила
І мовчки журилась
Та на шлях той, на далекий,
Крізь сльози дивилась.
І день і ніч дивилася
Та й стала питати:
«Чи не був хто, чи не багив
Москаля-салдата,
Мого сина?..» Ніхто не був,
Ніхто і не багив.
Сидить вона, не йде в село,
Не пита й не плаче.
Одуріла!.. І цеглину
Муштрує, то лає,
Що годує, як дитину,*

*Ї сином називає,
І нищегком тихесенько
Крізь сльози співає:*

*«Змія хату запалила,
Дітям каші наварила,
Поморщила постолі,
Полетіли москалі.
Сірі гуси в ірій, ірій
По готири, по готири
Полетіли — гел-гел!
На могилі орел,
На могилі серед ногі
У козака вийма оці,
А дівчина в темнім гаї
Його з війська виглядає».*

*Вдень лазила на смітниках,
Черепки збирала,
Примовляла, що синові
Гостинця ховала.
А уночі розхристана
І простоволоса
Селом ходить — то співає,
Що страшно голосить.
Люди лаяли... Бо, багте,
Спать їм не давала
Та кропиву під їх тином
І бур'ян топтала.
Діти бігали з паліггям
Удень за вдовою
По улицях та, сміючись,
Дражнили Совою.*

ДІВИЧІЙ НОЧІ

*Висушили қарі огі
Дівичіі ногі.
«Черниця Мар'яна»*

*озплелася густа қоса
аж до пояса,
розкрилися перси-гори —
хвилі серед моря,
Засіяли қарі огі —
Зорі серед ногі,
Білі руки простяглися —
Тақ би й обвилися
Кругом стану, і в подушку
Холодну впилися,
Та й зақлякли, та й замерли,
З плагем рознялися.*

*Нащо мені қоса-қраса,
Огі голубині,
Стан мій гнугий... қоли нема
Вірної дружини?
Немає з қим полюбитись,
Серцем поділитись...
Серце мое! Серце мое!
Тяжқо тобі битись
Одиноқому. З қим жити,
З қим, світе лукавий,
Сқажи мені... Нащо мені
Тяя слава... слава?
Я любить, я жити хогу
Серцем, не қрасою!
Я мені ще й завидують,
Тордою і злою*

*Зліі люди нариқаютъ,
Я того й не знають,
Що я в серці заховала...
Нехай нариқаютъ,
Трих ім буде... Боже милий,
Чому Ти не хочеш
Уқоротитъ свої темні,
Тяжкі мені ногі!..
Бо я вдень не одиноқа —
З полем розмовляю,
Розмовляю і недолю
В полі забуваю,
А вногі...» Та й онімїла,
Сльози полилися...
Білі руки простяглися,
В подушку впилися.*

НАЙМИЧКА

Генрі МУР
Мати з дитиною.
Підготовчий начерк
(деталь). 1983

ПРОЛОГ

неділю вранці-рано
поле крїлося туманом;

У тумані, на могилі,
Як тополя, похилилась
Молодиця молодая.
Щось до лона пригортає
Та з туманом розмовляє:

«Ой тумане, тумане —
Мій латаний талане!
Чому мене не сховаєш
Отут серед лану?
Чому мене не задавиш,
У землю не вдавиш?
Чому мені злої долі,
Чом віку не збавиш?
Ні, не дави, туманогку!
Сховай тільки в полі,
Щоб ніхто не знав, не багив
Моєї недолі!..
Я не одна, єсть у мене
І батько, і мати...»

Єсть у мене... туманогку,
Туманогку, брате!..
Дитя моє! мій синогку,
Нехрещений сину!
Не я тебе хреститиму
На лиху годину.
Чужі люде хреститимуть,
Я не буду знати,
Як і зовуть... Дитя моє!
Я була багата..
Не лай мене; молитимусь,
Із самого неба
Долю виплагу сльозами
І пошлю до тебе».

Пішла полем, рїдаюги,
В тумані ховалась
Та крїзь сльози тихесенько
Про вдову співала,
Як удова в Дунаєві
Синів поховала:

«Ой у полі могила;
Там удова ходила,
Там ходила-гуляла,
Трути-зілля шукала.
Трути-зілля не найшла,
Та синів двох привела,
В китаєтку повїла

І на Дунай однесла:
«Лихий, тихий Дунай!
Моїх діток забавляй.
Ти, жовтенький пісок,
Нагодуй моїх діток;
І скутай, і сповий,
І собою укрий!»

ув собі дід та баба.
З давнього-давна,
у гаї над ставом,

Удвох собі на хуторі жили.
Як дітожок двоє,
Усюди обоє.
Ще малегку удвох ягнята пасли.
А потім побралися,
Худоби діждалися,
Придбали хутір, став і млин,
Садок у гаї розвели

I

І пасіку гималу —
Всього надбали.
Та дітожок у їх бігма,
А смерть з косою за плегима.

Хто ж їх старість привітає,
За дитину стане?
Хто заплаге, похорває?
Хто душу спом'яне?
Хто поживе добро гесно
В добрую годину

І згадає, дякуючи,
Як своя дитина?..
Тяжко дітей годувати
У безверхій хаті,
А ще гірше старітисся

дід, і баба у неділю
на призьбі вдвох собі сиділи
гарненько, в білих сорогках.

Сіяло сонце, в небесах
Ані хмариногки, та тихо,
Та любо, як у раї.
Сховалося у серці лихо,
Як звір у темнім гаї.

В такім раї, чого б, багся,
Старим сумувати?
Чи то давнє яке лихо
Прокинулось в хаті?

У білих палатах,
Старітисся, умирати,
Добро покидати
Чужим людям, гужим дітям
На сміх, на розтрату!

II

Чи вгорашиє, задалене
Знов поворушилось,
Чи ще тільки заклоуцилось —
І рай запалило?

Не знаю, що і після того
Старі сумують. Може, вже
Оце збираються до Бога,
Та хто в далеку дорогу
Їм добре қоней запряже?

«А хто нас, Насте, поховає,
Як помремо?»

«Сама не знаю!

Я все оце міркувала,
Та аж сумно стало:
Одинокі зостарілись...
Кому понадбали
Добра цього?..»

«Стривай лишень!

Чи гуєш? щось плаче
За ворітьми... мов дитина!
Побіжім лиш!.. Багиш?
Я вгадував, що щось буде!»

І разом схопились
Та до воріт... Прибігають —
Мовгки зупинились.
Перед самим перелазом
Дитина сповита —

Та й не туго, й новенькою
Свитиною вкрита;
Бо то мати сповивала —
І літом укрила
Останньою свитиною!..
Дивились, молились
Старі мої. А сердешне
Ненаге благає:

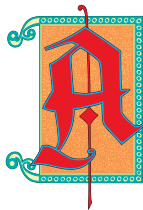
Випругало ругенята
Ї до їх простягає
Манюсінькі... і замовкло,
Ненаге не плаче,
Тілько пхика.

«А що, Насте?

Я й казав! От багиш?
От і талан, от і доля,
І не одинокі!
Бери ж лишень та сповивай...
Аг яке, нівроку!
Неси ж в хату, а я верхи
Қинусь за кумами
В Тородище...»

Чудно якось

Діється між нами!
Один сина проклінає,
З хати виганяє,
Другий свіггєтку, сердешний,
Потом заробляє
Та, ридаючи, становить
Перед образами —
Нема дітей!.. Чудно якось
Діється між нами!

*ж три пари на radoщах
кумів назбирали
та ввезері й охрестили*

*І Марком назвали.
Росте Марко. Старі мої
Не знають, де діти,
Де посадить, де положити
І що з ним робити.
Минає рік. Росте Марко —
І дійна қорова
У розкоші купується.
Аж ось горноброва
Та молода, білолиця
Прийшла молодиця
На той хутір благодатний
У найми проситься.
«А що ж, — каже, —
восьмім, Насте».
«Восьмімо, Трохиме,
Бо ми старі, нездужаємо,
Та тақи й дитина,
Хога воно вже й підрсло,*

III

*Та все ж тақи треба
Қоло його піклуватись».
«Та воно-то треба.
Бо й я свою вже гасгозку
Прожив, слава Богу, —
Підтоптався. Тақ що ж тепер,
Що візьмеш, небого?
За рік, ги як?»*

«А що дасте».

*«Е, ні! треба знати,
Треба, дозко, лігити плату,
Зароблену плату,
Бо сказано: хто не лігити,
То той і не має.
Тақ отақ хіба, небого?
Ні ти нас не знаєш,
Ні ми тебе. А позживеш,
Роздивишся в хаті,
Та й ми тебе побазимо —
Отоді й за плату,*

*«Чи тақ, дозко?»
«Добре, дядьку».
«Просимо ж у хату».*

*Поєднались. Молодиця
Рада та весела,
Ніби з паном повінгалась,
Закупила села.
І у хаті, і надворі,
І қо́ло скотини,
Увезері і вдосвіта;
А қо́ло дитини
Тақ і пада, ніби мати;
В будень і в неділю
Головоньку йому змиє
Й сорогетку білу
Що день божий надіває.
Грається, співає,
Робить возики, а в свято —
То й з рук не спускає.
Дивуються старі мої
Та моляться Богу.
А наймигқа невсипуща
Щовезер, небога,
Свою долю проқдинає,*

*Тяжко-важко плаче;
І ніхто того не чує,
Не знає й не бажить,
Опріг Марқа маленького.
Тақ воно не знає,
Чого наймигқа сльозами
Його умиває.
Не зна Марко, того вона
Тақ його цілує —
Сама не з'їсть і не доп'є,
Його нагодую.
Не зна Марко, як в қо́лисі
Часом серед но́гі
Прокинеться, ворухнеться —
То вона вже скогить,
І укрие, й перехрестить,
Ти́хо заколише;
Вона чує з тії хати,
Як дитина дише.
Вранці Марко до наймигқи
Ругқи простягає
І мамою невсипущу
Ганну велигає...
Не зна Марко, росте собі,
Росте, виростає.*

Мимало літ перевернулось,
води гимало утекло;
і в хутір лихо завернуло,
і сліз гимало принесло.

Бабусю Настю поховали
І ледве-ледве одволали
Трохіма-діда. Прогуло
Прокляте лихо та й заснуло.
На хутір знову благодать
З-за гаю темного вернулася
До діда в хату спогивать.

Уже Марко гумакує
І восени не ногує
Ні під хатою, ні в хаті...
Кого-небудь треба сватать!
Кого ж би тут?» — старий дума
І просить поради
У наймигкя. А наймигкя
До царівни б рада
Слать старости: «Треба Марка

IV

Самого спитати».
«Добре, догко, спитаємо,
Та й будемо сватать».
Розпитали, порадились,
Та й за старостами
Пішов Марко. Вернулися
люде з рушниками,
З святим хлібом обміненим.
Панну у жутані,
Таку крало висватали,
Що хоч за гетьмана,
То не сором. Отаке-то
Диво запопали!

«Спасибі вам! — старий каже.
Тепер, щоб ви знали,
Треба краю доводити,
Коли й де вінгати,
Та й весілля. Та ще ось що:
Хто в нас буде мати?
Не дожила моя Настя!..»
Та й заливсь сльозами.

А наймигкя у порогу
Вхопилась руками
За одвірок та й зомліла.

Тихо стало в хаті;
Тілько наймигкя шептала:
«Мати... мати... мати!»

Мерез тиждень молодиці
коровай місили

На хуторі. Старий батько
З усієї сили

З молодицями танцює
Та двір вимітає;
Та прохожих, проїжжажих
У двір закликає,
Та вареною гасує,
На весілля просить.
Знай, бігає, а самого
Ледве ноги носять.
Скрізь гармидер та реготня,
В хаті і надворі.
І жолоби виқотили

V

З нової қомори.
Скрізь порання: пегуть, варять,
Вимітають, миють...
Та все гужі. Де ж наймигкя?
На прощу у Қуїв
Пішла Ганна. Благов старий,
А Марко аж плакав,
Щоб була вона за матір.
«Ні, Марку, ніяко
Мені матір'ю сидіти:
То багаті люде,
А я наймигкя... ще й з тебе
Сміятися будуть.
Нехай Бог вам помагає!
Піду помолюся

Усім святим у Києві,
Та й знову вернуся
В вашу хату, як приймете.
Поці маю сили,
Трудитимусь...»

Чистим серцем

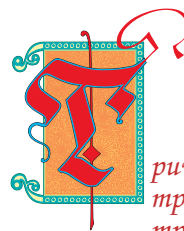
Поблагословила
свого Марка... заплакала
й пішла за ворота.
Розвернулося весілля.
Музикам робота
І підковам. Вареною
столи й лави миють.
А наймигця шкандибає,
Поспішає в Київ.
Прийшла в Київ — не спогіла,
У міщанці стала,
Найнялася носить воду,
Бо грошей не стало
На молебствіє Варвари.
Носила- носила,
Кіп із вісім заробила
Й Маркові купила
Святу шапогку в печерах
У Йвана святого,

Щоб голова не боліла
В Марка молодого;
І перстеник у Варвари
Невістці достала,
І, всім святим поклонившись,
Додому верталася.

Вернулася. Катерина
І Марко зостріли
За ворітьми, ввели в хату
Й за стіл посадили;
Наповали й годували,
Про Київ питали,
І в кімнаті Катерина
Одпожить послала.

«За що вони мене люблять?
За що поважають?
О Боже мій милосердний!
Може, вони знають...
Може, вони догадались...
Ні, не догадались;
Вони добрі...»

І наймигця
Тяжко заридала.

ригі крига замерзала,
тригі розтавала,
тригі наймигку у Київ

Катря провожала,
Тақ, як матір; і в четвятий
Провела небогу
Аж у поле, до могили,
І молила Бога,
Щоб швиденько верталася,
Бо без неї в хаті
Яқос сумно, ніби мати
Поқинула хату.

Після Прегистої в неділю,
Та після Першої Трохим
Старий сидів в сороці білій,
В брилі, на призьбі. Перед ним
З собакою унугок грався,
А внуґка в юпку одяглась
У Катрину і ніби йшла
До діда в гості. Засміявся
Старий і внуґку привітав,

VI

Ненаге справді молодицю:
«А де ж ти діла паляницю?
Чи, може, в лісі хто одняв?
Чи попросту забула взяти?..
Чи, може, ще й не напекла?
Е, сором, сором, лепська мати!»
Аж зирк — і наймигця ввійшла
На двір. Побіг стрігати
З онуками свою Танну.
«А Марко в дорозі?» —
Танна діда питалася.
«В дорозі ще й досі». —
Қоли б Марка джждатися...
Тақ щось тяжқо стало!»
І внуґатам із клуноґка
Гостинці виймала:
І хрестики, й дуґаґики,
Й намиста разогоґ,
Ариноґці, і гервоний

*З фольги образочок,
А Карпові соловейка
Та коників пару,
І четвятий уже перстень
Святої Варвари
Катерині, а дідові
Із воску святого
Три свігечки; а Маркові*

*І собі нічого
Не принесла: не купила,
Бо грошей не стало,
А заробить нездужала.
«А ось ще осталося
Півбубличка!»
Ї по шматочку
Дітям розділила.*

VII

*війшла в хату. Катерина
їй ноги умила
й полудновать посадила.*

*Не пила й не їла
Стара Танна.
«Катерино!
Коли в нас неділя?»
«Післязавтра».
«Треба буде*

*Акафіст наняти
Миколаєві святому
Ї на гасочку дати;
Бо щось Марко забарився...
Може, де в дорозі
Занедужав, сохрани Боже!»*

Ї покапали сльози
З старих огей замуғених,
Ледве-ледве встала
Із-за стола.
«Катерино!
Не та вже я стала:
Зледащи́ла, нездужаю
І на ноги встати.
Шляжко, Катре, умираю
В гужій теплій хаті!»

*Занедужала небога.
Уже й пригащали,
Ї маслосвятіє служили —
Ні, не помагало.
Старий Трохим по надвір'ю,*

*Мов убитий, ходить.
Катерина ж з болящої
І огей не зводить;
Катерина коло неї
І днює й ногує.
А тим часом сизі вногі
Недобре віщунуть
На коморі. Болящая
Що день, що година,
Ледве гуги, питається:
«Доню Катерино!
Чи ще Марко не приїхав?
Ох, якби я знала,
Що діждуся, що побачу,
Що ще б підождала!»*

*де Марко з гумаками.
ідуги, співає,*

*Не поспіша до господи —
Воли попасає.
Везе Марко Катерині
Сукна дорогого,
А батькові шитий пояс
Шовку гервоного,
А наймигці на озіпок
Паргі золотої
І гервону добру хустку
З білою габою.
А дітогкам геревижки,
Фіг та винограду,
А всім вкупі — гервоного
Вина з Цареграду
Відер з троє у барилі,
І кав'яру з Дону —
Всього везе, та не знає,
Що діється дома!*

VIII

*Іде Марко, не журиється.
Прийшов — слава Богу!
І ворота одгиняє,
І молиться Богу.
«Чи гуєш ти, Катерино?
Біжи зустрігати!
Уже прийшов! Біжи швидге!
Швидге веди в хату!..
Слава тобі Христе-Боже!
Насилу діждала!»
І Отже наш ти́хо-ти́хо,
Мов крізь сон, гитала.
Старий воли випрягає,
Занози ховає
Мережані, а Катруся
Марка оглядає.
«А де ж Танна, Катерино?
Я пак і байдуже!*

*«Чи не вмерла?»
«Ні, не вмерла,
А дуже нездужа.
Ходім лишень в малу хату,
Поқи випрягає
Воли батько: вона тебе,
Марку, дожидає».
Ввійшов Марко в малу хату
І став у порогу...
Аж злякався. Танна шепче:
«Слава... слава Богу!
Ходи сюди, не лякайся...
Вийди, Катре, з хати:
Я щось маю розпитати,
Дещо розказати».*

*Вийшла з хати Катерина,
А Марко схилився
До наймигци у голови.*

*«Марку! подивися,
Подивися ти на мене:
Баг, як я змарніла?
Я не Танна, не наймигца,
Я...»*

*Та й онімїла.
Марко плакав, дивувався.
Знов огі одкрила,
Пильно, пильно подивилась —
Сльози покотились.
«Прости мене! Я қаралась
Весь вік в тузій хаті...
Прости мене, мій синочку!
Я... я твоя мати».
Та й замовкла...*

*Зомлів Марко,
Й земля задрижала.
Прокинувся... до матері —
А мати вже спала!*

МАЛЕНЬКІЙ МАР'ЯНІ

*Поки, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте,
розвивайся, поки твоє
серце не розбите,*

*Поки люди не дознали
Тихої долини,
Дознаються — пограються,
Засушать та й кинуть.
Ані літа молодії,
Повиті красою,
Ні қарії огенята,
Умиті сльозою,
Ані серце твоє тихе,
Добреє дівоче*

*Не заступить, не захриє
Неситії оці.
Найдуть злії та й окрадуть...
І тебе, убогу,
Кинуть в пекло... Замуґишся
І прокленеш Бога.
Не цвіти ж, мій цвіте новий,
Нерозвятий цвіте,
Зов'янь тихо, поки твоє
Серце не розбите.*

Пабло ПІКАССО
Дівчинка на кулі (деталь). 1905

СОН

Комедія

Донато БРАМАНТЕ
Геракліг і Демокріт. 1477

*Духа правди, що Його світ прийняти не може,
бо не бажить Його та не знає Його*

*Духъ истинны, его же мiръ не можетъ прiяти,
яко не видитъ его, ниже знаетъ его.*

Іоанна, глава 14, стихъ 17.

всього своя доля
і свій шлях широкій,
той мурує, той руйнує,

Той неситим оком
За край світа зазирає,
Чи нема країни,
Щоб загарбать і з собою
Взять у домовину.
Той тузами обирає
Свата в його хаті,
А той нишком у кутюжку
Гострить ніж на брата.
А той, тихий та тверезий,
Богобоязливий,
Як кішегка підкрадеться,
Вижде нещасливий
У тебе час та й запустить
Пазури в пегінці, —
І не благай: не вимолять
Ні діти, ні жінка.
А той, щедрий та розкошній,

Все храми мурує;
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із його, сердешного,
Кров, як воду, тогить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши оги!
Як ягнята. «Нехай, — каже, —
Може, так і треба».
Так і треба! бо немає
Господа на небі!
А ви в ярмі падаєте
Та якогось Раю
На тім світі благаєте?
Немає! немає!
Шкода й праці, схаменіться.
Усі на сім світі —
І царята, і старгата —

Адамові діти.
І той... і той... А що ж то я?
Ось що, добрі люди:
Я гуляю, бенкетую
В неділю і в будень.
А вам нудно! жалкуєте!
Єй-богу, не тую.
І не кригить! Я свою п'ю,
А не кров людськую!

Отак, ідучи попідтинню
З бенкету п'яний уночі,
Я міркував собі йдучи,
Токи доплентавсь до хатини.
А в мене діти не кригатъ
І жінка не лає,
Тихо, як у Раї,
Усюди Божя благодать —

І в серці, і в хаті.
Отож я ліг спати.
А вже підпилий як засне,
Що хоч коти гармати —
І усом не моргне.
Та й сон же, сон, напригуд дивний,
Мені приснився —
Найтверезіший би упився,
Скупий жидюга дав би гривню,
Щоб позирнуть на ті дива.
Та горта з два!
Дивлюся: так буцім сова
Летить лугами, берегами, та нетрями,
Та глибокими ярами,
Та широкими степами,
Та байраками.
А я за нею та за нею,
Легу й прощаюся з землею.

*рощай, світе, прощай, земле,
неприятний краю,*

*Мої муки, мої люті
В хмарі заховаю.
А ти, моя Україно,
Безталанна вдово,
Я до тебе літатиму
З хмари на розмову.
На розмову тихо-сумну,
На раду з тобою;
Опівногі падатиму
Рясною рососою.
Порадимось, посумуєм,
Поки сонце встане,
Поки твої малі діти
На ворога стануть.
Прощай же ти, моя нене,
Удово-небого,
Годуй діток; жива правда
У Господа Бога!*

*Летим. Дивлюся, аж світає,
Краї неба палає,
Соловейко в темнім гаї
Сонце зострігає.
Тихесенько вітер віє,
Степи, лани мріють,
Меж ярами над ставами
Верби зеленіють.
Сади рясні похилились,
Шополі по волі
Стоять собі, мов сторожа,
Розмовляють з полем.
І все-то те, вся країна
Повита красою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною рососою,
Споконвіку вмивається,
Сонце зострігає...*

*І нема тому погину,
І краю немає!
Ніхто його не додбає
І не розруйнує...
І все-то те... Душе моя,
Чого ти сумуєш?
Душе моя убогая,
Чого марне плагеш,
Чого тобі шкода? Хіба ти не багиш,
Хіба ти не гуєш людського плагу?
Що глянь, подивися; а я полегу
Високо, високо за синії хмари;
Немає там власті, немає там қари,
Шам сміху людського і плагу не гуть.
Он глянь, у тім раї, що ти покидаєш,
Латану свитину з қаліқи знімають,
З шкурою знімають, бо нігим обути
Қняжат недорослих; а он розпинають
Вдову за подушне, а сина қують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину надію! в військo оддають!
Бо його, баг, трохи! А онде під тином
Опухла дитина, голоднее мре,
А мати пшеницю на панцині жне.*

он багити? Огі! Огі!
нащо ви здалися,
гом ви змалку не висохли,

Слізьми не злилися?
Що покритка поїдтинню
З байстряма ікандибае,
Батько й мати одцурались
Й гужі не приймають!
Старці навіть цураються!!
А панич не знае,
З двадцятую, недоліток,
Душі пропиває!

Чи Бог багити із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може, й багити, та помага,
Як і оті гори
Предковігні, що полити
Кровію людською!..
Душе моя убогая!
Лишенько з тобою.
Ун'ємося отрутою,

В кризі ляжем спати,
Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Қатам панувати??
Лети ж, моя думо, моя люта муко,
Забери з собою всі лиха, всі зла,
Своє товариство — ти з ними росла,
Ти з ними қоҳалась, іх тяжкїї руки
Тебе повивали. Ёри ж іх, лети
Ща по всьому небу орду розпусти.
Нехай горніе, гервоніе,
Полум'ям повіе,
Нехай знову рига змїї,
Трупом землю крие.
А без тебе я де-небудь
Серце заховаю
Ща тим часом пошукаю
На край світа раю.

знов легу понад землею,
і знов прощаюся я з нею.

Тяжко матір покидати
У безверхїї хаті,
А ще гірше дивитися
На сльози та лати.
Легу, легу, а вітер віе,
Передо мною сніг біліе,
Кругом бори та болота,
Туман, туман і пустота.
Людей не гуть, не знають і сліду
Людської страшної ноги.
І вороги й невороги,
Прощайте, в гості не приїду!
Упивайтесь, бенкетуйте —
А вже не погую,
Один собі навік-віки
В снігу заногую.
І поки ви дознається,
Що ще є країна,
Не полита сльозьми, кров'ю,

Що я одпогину...
Одпогину... Аж слухаю —
загули кайдани
під землею... Подивлюся...
О люде поганій!
Де ти взявся? Що ти робиш?
Чого ти шукаєш
Під землею? Ні, вже, мабуть,
Я не заховаюсь
І на небі!.. За що ж қара,
За що мені муқи?
Қому я що заподїяв?
Чиї тяжкїї руки
В тілі душу зақували,
Серце запалили
І галигї силу
Думи розпустили??
За що, не знаю, а қараюсь,
І тяжко қараюсь!
І коли я споқутую,
Қоли діжду қраю,
Не багу й не знаю!!

*аворушилася пустиня.
мов із тісної домовини*

*На той остатній Страшний суд
Мертвці за правдою встають.*

*Що не вмерлі, не убиті,
Не суда просити!*

*Ні, то люди, живі люди,
В кайдани залиті.*

*Із нор золото виносять,
Щоб пельку залити*

Неситому!.. То катаржні.

А за що? Те знає...

*Вседержитель... А може, ще
Й Він не додає.*

Онде злодій штемпований

Кайдани воложить;

Он розбойник қатований

Зубами скрегоге,

Недобитқа товариша

Зарізати хоче!

А меж ними, запеклими,

В кайдани убраний

Цар всесвітній! Цар волі, цар,

Штемпом увінганий!

В муці, в қатарзі не просить,

Не плаче, не стогне!

Раз добром нагріте серце

Вік не прохолоне!

А де ж твої думи, рожеві квіти,

Доглядані, смілі, виқоқані діти,

Қому ти їх, друже, қому передав?

Чи, може, навіқи в серці поховав?

О не ховай, брате! Возсиң їх, розқидай,

Зійдуть, і ростимуть, і у люди вийдуть!

Чи ще митарство? чи вже буде?

Буде, буде, бо холодно,

Мороз розум будить.

*І знов легу. Земля горніє.
Дрімає розум, серце мліє.
Дивлюся: хати над шляхами
Та городи з стома церқвами,
А в городах, мов журавлі,
Замоштрували мосқалі;
Нагодовані, обути
І кайданами окуті,
Моштруються... Далі гляну:
У долині, мов у ямі,*

*На бағниці город мріє;
Над ним хмарою горніє
Шуман тяжқкий... Долітаю —
Що город безқрайі.
Чи то турецқкий,
Чи то німецьқкий,
А може, те, що й мосқовсьқкий.
Церқви, та палати,
Та пани пузаті,
І ні однісіньқої хати.*

*мерқалосся... огонь огнем
кругом запалало,
аж зляқавсь я... «Ура! ура!*

Ура!» — зақриғали.

«Цу-цу, дурні! сқаменіться!

Чого се ви раді!

Що горите?» — «Эқой хоқол!

Не знает параду.

*У нас парад! Сам изволит
Сегодни гуляти!»
«Та де ж вона, тая цяця?»
«Бон видишь — палаты». —
Штовхаясь я; аж землягоқ,*

Спасибі, признався,
З циновими судзиками:
«Де ти здесь узляся?»
«З України». — «Так як же ти
Її говоришь не вмієш
По-здешньому?» —

«Ба ні, — кажу, —
Говорить умію,
Та не хочу». — «Экой гудак!
Я всі входи знаю,
Я тут служу, коли хочеш,
В дворец попытаюсь
Ввести тебе. Только, знаєш,
Мы, брат, просвищенны, —
Не поскупись полтинкою...»
Цур тобі, мерзенний
Каламарю... І зробився
Я знову незримий
Та й пропхався у палати.
Боже мій єдиний!!
Так от де рай! Уже нащо
Золотом облити
Блюдолизи; аж ось і сам,
Високий, сердитий,
Виступає; обок його

Цариця-небога,
Мов опеньок засушений,
Тонка, довгонога,
Та ще, на лихо, сердешне
Хита головою.
Так оце-то та богиня!
Лишенько з тобою.
А я, дурний, не багивши
Тебе, цяце, й разу,
Та й повірив тупорилим
Твоїм віршемазам.
Ото дурний! а ще й битий,
На квіток повірив
Москалеві; от і гитай,
І йми ти їм віри!
За богами — панства, панства
В сребрі та златі,
Мов қабани годовані,
Пикаті, пузаті!..
Аж потіють, та товпляться,
Щоб то ближче стати
Коло самих; може, вдарять
Або дулю дати
Благоволять; хоч маленьку,
Хоч півдулі, аби тільки

Під самую піку.
І всі уряд поставали
Їїби без'язикі —
Анітелень. Цар цвенькає;
А диво-цариця,
Мов та гапля меж птахами,
Скаже, бадьориться.
Довгенько вдвох похажали,
Мов сугі надуті.
Та щось нишком розмовляли —
Здалека не чути —
О отечестві, здається,
Та нових петлицях,
Та о муштрах ще новіших!..
А потім цариця
Сіла мовгқи на дзислику.
Дивлюсь, цар підходить
До найстаршого... та в піку
Його як затопить!..
Облизався неборака;
Та меншого в пузо —
Аж загуло!.. А той собі
Ще меншого туза
Межи плегі; той меншого,
А менший малого,

А той дрібних, а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицях,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити;
Та верещать; та як ревнуть:
«Гуля наш батюшка, гуля!
Ура!.. ура!.. ура! а-а-а...»
Зареготався я, та й годі;
А й мене давнули
Тақи добре. Перед світом
Усе те заснуло,
Тіль[қи] де-де православні
По углах стогнали
Та, стогнузи, за батюшку
Господа благали.

Сміх і сльози! От пішов я
Город озирати.
Там ніз, як день. Дивлюся:
Палати, палати
Понад тихору рікою;
А берег ушитий
Увесь каменем. Дивуюсь,

*Мов несамовитий!
Як-то воно зробилося
З калюжі такої
таке диво?.. Отут крові
Пролито людської —
І без ножа. По тім боці
Твердиня й дзвіниця,
Мов та швайка загострена,
Аж гудно дивиться.
І дзигарі тельнякають.
От я повертаюсь —
Аж кінь летить, копитами
Скелю розбиває!
А на коні сидить охляп,
У світі — не світі,
І без шапки. Якимсь листом
Голова повита.
Кінь басує — от-от різку,
От... от... перескожить.
А він руку простягає,
Мов світ увесь хоче*

*Загарбати. Хто ж це такий?
От собі й гитаю,
Що на скелі наковано:
Первому — вторая
Таке диво наставила.
Тепер же я знаю:
Це той первий, що розпинав
Нашу Україну,
А вторая доканала
Вдову сиротину.
Кати! кати! людодіди!
Наїлись обое,
Накралися; а що взяли
На той світ з собою?
Тяжко-тяжко мені стало,
Так, мов я гитаю
Історію України.
Стою, замираю...
А тим часом тихо, тихо
Та сумно співає
Щось такеє невидиме:*

*Із города із Глухова
Полки виступали
З заступами на лінію,*

*А мене послали
На столицю з козаками
Наказним гетьманом!
О Боже наш милосердий!
О царю поганый,
Царю проклятий, лукавий,
Аспиде неситий!
Що ти зробив з козаками?
Болота засипав
Благородними костями;
Поставив столицю
На їх трупах катованих!
І в темній темниці
Мене, вольного гетьмана,
Голодом замугив
У кайданах, Царю! царю!
І Бог не розлугить
Нас з тобою. Кайданами
Скований зо мною
Навік-віки. Тяжко мені*

*Витать над Невою.
України далекої,
Може, вже немає.
Полетів би, подивився,
Так Бог не пускає.
Може, Москва випалила
І Дніпро спустила
В синє море, розкопала
Високі могили —
Нашу славу. Боже милий,
Зжалься, Боже милий».
Та й замовкло; дивлюся я:
Біла хмара криє
Сіре небо. А в тій хмарі
Мов звір в гаї вие.
Що не хмара — біла пташка
Хмарою спустилась
Над царем тим мусянджовим
І заголосила:
«І ми сковані з тобою,
Людодіде, змію!
На Страшному на судищі
Ми Бога закриєм*

Од огей твоїх неситих,
Ти нас з України
Загнав, голих і голодних,
У сніг на гужину
Та й порізає; а з шкур наших
Собі багряницю
Пошив жилами твердими
І заклає столицю
В новій рясі. Подивися:
Церкви та палати!
Веселися, лютий қате,
Проклятий! проклятий!»

Розлетілись, розсипались,
Сонечко вставало,
А я стояв, дивувався,
Та аж страшно стало.
Уже вбогі ворушились,
На труд поспішали,
І москалі на розпутьтях
Уже моштрувались.
Покрай улиць поспішали
Заспані дівчата,
Та не з дому, а додому!
Посилала мати
На цілу ніг працювати,

На хліб заробляти.
А я стою, похилившись,
Думаю, гадаю,
Як то тяжко той насущний
Люди заробляють.
От і братія сипнула
У сенат писати,
Та підписувать, та драти
І з батька і брата.
А меж ними і землячки
Де-де проглядають.
По-московській так і ріжуть,
Сміються та лають
Батьків своїх, що малечку
Цвенькать не навчили
По-німецькій — а то тепер
І қисни в горнилах!
П'явки! п'явки! Може, батько
Остатню қорову
Жидам продав, поқи вивгив
Московської мови.
Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої қвіти молодії,
Чорнилом політи.
Московською блекотою

В німецьких теплицях
Заглушені!.. Плач, Україно!
Бездітна вдовице!

Піти лишень подивиться
До царя в палати,
Що там робиться. Приходжу,
Старшина пузата
Стоїть рядом; сопє, хроне,
Та понадувалось,
Як індиқи, і на двері
Қосо поглядало.
Аж ось вони й одгинулись.
Ненаге з берлоги
Медвідь виліз, ледве-ледве
Переносить ноги.
Та одутий, аж посинів,
Похмілля прокляте
Його мугило. Як криқне
На самих пузатих —
Всі пузати до одного
В землю провалились!
Він вилупив баньқи з лоба —
І все затрусилось,
Що осталося; мов скажений,
На менших гукає —

І ти в землю; він до дрібних —
І ти пропадають!
Він до теляді — і телядь,
І телядь пропала;
До москалів — москаліқи,
Тілько застогнало,
Пішли в землю; диво дивне
Сталося на світі.
Дивлюся я, що дальш буде,
Що буде робити
Мій медведик! Стоїть собі,
Голову понуриє,
Сіромаха. Де ж ділася
Медвежа натура?
Мов қошеня, тақий гудний.
Я аж засміявся.
Він і погує, та як зикне —
Я перелякався
Та й проқинувсь... Отақе-то
Приснилося диво.
Чудне яқесь!.. тақе тілько
Снитися юродивим
Та п'яницям. Не здивуйте,
Брати любі, милі,
Що не своє розқазав вам,
А те, що приснилося.

СЛІПІЙ

Поєма

Лубенський полковник
Леонтій Свічка.
Деталь ікони
«Розп'яття». 1690-і

*Думи мої молодії,
поховані діти,*

*Не літають з того світа
Пустку натопити.
Покинули сиротою
З тобою одною,
Мое серце, моя зоре,
Раю мій, покору!
Ніхто не зна мого раю,
І сама не знаєш,
Що витаєш надо мною,
Як зоря над гаєм.
І дивлюся я, дивлюся,
А ти, моя зоре,
Спускаєшся низесенько,
Тихо заговоривши,
Усміхнешся, подивившись —
Дивлюсь і не багу...
Прокинувся — плаче серце,
І огі заплазуть.*

*Спасибі, зіронько! минає
Неясний день мій, вже смеркає,
Над головою вже трясє
Қосою смерть. І поховують,
А там і слід мій занесе
Холодний вітер. Все минає.*

*І ти слугаєм прогитаєш
Вилиту сльозами
Мою думу і тихими,
Тихими регами
Проговориш: «Я любила,
А його любила,
І він не знав...» Зоре моя,
На мою могилу
Світи, зоре. А я буду
З-за світа літати
І про тебе, мое серце,
На небі співати.*

*ой блукає за морями,
світ перепливає,
шука долі, не находить —*

*Немає, немає!
Мов умерла. Інший рветься
З усієї сили
За долею, от-от догнав
І бебех в могилу!
А в третього, як у старця,
Ні хати, ні поля,
Тільки торба, а з торбини
Виглядає доля —
Як дитинка; а він її
Лає, проклинає
І жидові заставляє —
Ні, не покидає.
Як реп'ях той, угепиться
За латані поли
Та й збирає қолосогки
На гужому полі,
А там — снопи...
а там — сқирти,*

*А там... у палатах
Сидить собі наш сирота,
Мов у своїй хаті.
Отақа-то тая доля,
Хог і не шукайте.
Қого любить, сама найде,
У қолисці найде.*

*Так қоло полудня в неділю,
Та на Зелених ще й святқах,
Під хатою в сорогці білій
Сидів з бандурою в руках
Старий қозак.
«І так, і сяк
І треба б то, і шкода.
Ні, буде треба, хог два года
Нехай по світу поблукає
Та сам своєї пошукає,
Як я шукав қолись. Ярино!
А де Степан?» — «А он під тином,
Ненаге вқопаний, стоить».
«А я й не багу! А ідїть*

Лишень сюди; та йдїть обоє!..
Анупте, діти, отакої!» —
І вдарив по струнах,
Старий грає, а Ярина
З Степаном танцює!
Старий грає, примовляє,
Ногами тупцює:

«Якби мені лиха та лиха,
Якби мені свекрівонька ти́ха,
Якби мені головік молодий,
Та другої не любив, не любив.

Ой гоп, тики-тики!
Та гервоні геревіки,
Та троїсті музики, —
Одвіку довіку
Я любила б головіка».
«Ой гоп, заходивсь
Зробив хату, оженивсь,
І ніг затопив,
І вегерять наварив».

«Ану, діти, отак, діти!»
І старий піднявся.
Як ударить, як ушкварить —

Аж у боки взявся.
«Чи так, чи не так,
Уродив пастернак,
А петрушку
Криши в юшку —
Буде смак, буде смак,
Ой так, так, так,
Оженився козак,
Кинув хату
І кімнату
Та й потяг у байрак».

Ні, вже не те, підтопталась
Моя стара сила,
Утомився; а все це ви
Так розворушили,
О бодай вас! Що то літа!
Ні, вже не до ладу,
Минулося. Іди лишень
Полудновать лагодь,
Гуляюги, як той казав,
Шматок хліба з їсти.
Іди ж, доню, а ти, сину,
Послухаєш вісти.
Сідай лишень. Як убили

Твого батька Йвана
В Шляхетині, то ти ще був
Маленьким, Степане;
Ще й не лазив...» — «То я не син,
Я не син ваш, тату?..»
«Та ні, не син; стривай лишень.
От умерла й мати,
Ти й зостався; а я й кажу
Покойній Марині,
Таки жінці: «Я знаєш що!
Возьмім за дитину», —
Тебе б то це. «Добре», — каже.
От ми й спарували
Вас з Яриною докупити...
А тепер осталося —
Ось бажиш що? ти на порі,
І Ярина сіє...
Треба буде людей питать!
Та що-небудь діять!
Як ти скажеш?» — «Я не знаю,
Бо я думав тее...»
«Що Ярина сестра твоя?
А воно не тее...
Вона просто, як любитесь,
То й жінкою буде.

Та перш ось що! треба буде
І на гужі люди
Подивитись, як живуть.
Чи орють,
Чи не на ораному сіють
І просто жнуть,
І немологенєє віють.
Та як і мелють, і їдять —
Все треба знать.
Та от як, брате: треба в люди
На год, на два піти
У наймити;
Тойді й побазимо, що буде.
Бо хто не вміє заробить,
То той не вмітиме й позжить.
А ти як думаєш, небоже?
А коли хочеш, сину, знать,
Де лугше лихом торговать,
Іди ти в Сіг, як Бог поможе,
Там найсишся всіх хлібів.
А я їх їв.
І досі нудно, як згадаю!..
Жоли заробиш, принесеш,
А не заробиш, помжеш
Мое добре; та звигаю

Козацького наберешся,
Та побачиш світа, —
Не такого, як у Братстві,
А живі мисліте
На синьому прочитаєш.
Та по-молодегій
Будеш Богу молитися,
А не по-гернегій

Не їсться, не п'ється, і серце не б'ється,
І огі не багать, не гуть голови,
Ненаге немає, ніби неживий,
Замість шматка хліба за кухоль береться;
Дивиться Ярина та нишком сміється:
«Що це йому стало? ні їсти, ні пити
Нічого не хоче! ти не занедужав?
Братику Степане! що в тебе болить?» —
Огима спитала. Старому байдуже,
Нібито й не бажить. «Чи жать, ти не жать,
А сіяти треба, — старий розмовляє,
Нібито до себе. — Анумо вставать.
Можже, до вечерні ще пошкандибаю.
А ти, Степане, ляжеш спати,
Бо завтра рано треба встати
Та коня сідлать».

Харамаркать. Отак, сину.
Помолимось Богу
Та сивого осідлаєм —
І гайда в дорогу!
Ходім, лишень, полудновать.
Що ти там, Ярино,
Змайструвала?» — «Ужє, тату».
«Отакє-то сину!»

тепаногку, голубгику!
того-бо ти плачеш?
Усміхнися-бо до мене.

Хіба ти не бажиш,
Що й я плачу!.. Розсердився
Бог знає на кого
Та й зо мною не говорить.
Заплачу, ей-богу,
Та й утечу... ось побачиш.
Скажи-бо, Степане!
Можже, справді, нездужаєш?
Я зілля достану,
Я побіжу за бабою,
Можже, це з пристріту?
«Ні, Ярино, моє серце,
Рожевий мій хвіте!
Я не брат тобі, Ярино!
Я завтра покину...
Тебе й батька сиротами...
Де-небудь загину,
І ти мене не згадаєш,
Забудеш, Ярино,
Свого брата...» — «Перехрестись!

Ей-богу, з пристріту.
Я не сестра! Хто ж я така?
О Боже мій, світе,
Що тут робить?.. Батька нема,
А він занедужав,
Та ще й умре!.. О Боже мій!
А йому байдуже,
Мов сміється надо мною.
Хіба ти не знаєш,
Що з тобою і татуся
Й мене похваляють!..»
«Ні, Ярино, я не умру,
А тільки поїду
Од вас завтра... а приїду...
На той рік приїду,
Вже не братом, з Запорожжя,
А за рушниками...
«Чи подаєш?..» — «Та цур тобі
З тими старостами!
Ще й жартує!..» — «Не жартую,
Ей-богу, Ярино!
Не жартую...» — «Що це й справді
Ти завтра покинеш

*Мене й батька?.. Ні, жартуєш.
Скажи-бо, Степане!
Хіба й справді я не сестра?..»
«Ні, мое кохане!
Мое серце!» — «Боже ти мій,
Чом же я не знала?
Була б тебе не любила
І не цілювала.
Ой, ой, сором! Геть од мене.
Пусти мої руки!
Ти не брат мій! ти не брат мій!
Муко моя! муко!»*

*І заплакала Ярина,
Як мала дитина,
І крізь сльози промовляє:
«Покине!.. покине!..»
Як той явор над водою,
Степан похилився.
Щирі сльози козацькїї
В серці запеклися!
Мов у неклї... А Ярина
Що клене, то просить,
Що замовкне... поцілує,
Що знов заголосить!*

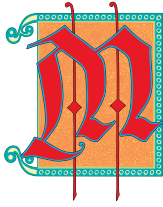
*Незгулися, як і смеркло.
І сестру і брата,
Мов скованих, обнявшись,
Застав батько в хаті!*

*І світ настав, а Ярина
ридає... ридає...
Уже Степан із криниці
Коня напуває.
Взяла відра та й побігла
Ніби за водою
До криниці... А тим часом
Запорозьку зброю
Виніс батько із комори,
Розгляда, радіє,
Приміряє... ніби знову
Старий молодіє!
Та й заплакав... «Зброє моя!
Зброє золота!
Літа мої молодії,
Сило молодая!
Послужи ж, моя ти зброє,
Молодій ще силі!
Послужи йому так щиро,
Як мені служила!..»*

*І Ярина дає зброю,
А Степан сідлає
Коня, свого товариша,
Ї жулан одягає.
І шаблюка, мов гадюка,
Ї ратище-дружина,
І самопал семип'ядний
Повис за плечима.
Аж зомліла, як узріла,
І старий заплакав,
Як побачив на коневі
Такого юнака.*

*Веде коня за повіді
Та плаче Ярина.
Старий батько іде рядом,
Наставляє сина.
Як у ві[ї]ську пробувати,
Старших шанувати,
Товариство поважати,
В табор не ховатись.
«Нехай тебе Бог заступить!» —
Як за селом стали,
Сказав старий, та всі тро[є]
Разом заридали.*

*Степан свиснув, і курява
Шляхом піднялася.
«Не барися, мій синочку,
Швидше повертайся!..» —
Старий сказав та й заплакав.
Мов тая ялина
При долині, похилилась,
Замовкла Ярина;
Тільки сльози утирає,
На шлях поглядає.
Із куряви щось вигляне
І знов пропадає.
Ніби шапка через поле
Котиться, горніє...
Ховається... мошегкою
Тільки... тільки... мріє,
Та й пропало... Довго, довго
Стояла Ярина
Та дивилась, чи не вирне
Знову комашина.
Не вірнула; похилилась,
Заплакала знову...
А за нею й старий батько,
Та й пішли додому.*

минають дні, минає літо,
насталася осінь, шелестить
пожовкле листя; мов убитий,
Старий під хатою сидить;

Догка нездужає Ярина,
Його єдина дитина
Покинуть хоче; з ким дожить?
Добити віку вікового?
Згадав Степана молодого,
Згадав свої благі літа,
Згадав та й заплакав
Багатий сивий сирота.
Мов лату на латі,
На серце пегалі нашили літа.
«В Твоїх руках все на світі.
Твоя свята воля!
Нехай буде так, як буде —
Така моя доля!»

І барвінком, і рutoю,
І рястом квітгає
Весна землю; мов дівчину
В зеленому гаї.

І сонечко серед неба
Опинилось, стало,
Мов жених той молодую,
Землю оглядало.
І Ярина вийшла з хати
На світ Божий глянуть,
Ледве вийшла... Усміхнеться,
Що піде, то стане,
Розглядає, дивується,
Та любо та тихо,
Ніби вгору народилась...
А лютеє лихо...
В самім серці повернулось
І світ заступило.
Як билина підкошена,
Ярина схилилась;
Як з квіточки роса вранці,
Сльози полилися.

Старий батько коло неї,
Як дуб, похилився.

У Києві великому
Всіх святих благала;
У Межигорського Спаса
тригі пригацалась.
У Погаєві святому
Ридала, молилась,
Щоб Степан той, тая доля,
Їй хота приснилась!..
Не снилося. Вернулася.
Знову забіліла
Зима біла. Знову весна
Рястом гервоніла;
Знов Ярина вийшла з хати
На світ дивуватись.
Та не святих вже благати —
Ворожжю питати.

І ворожка ворожила,
Пристріт замовляла,
Талан-долю за три шаги
З воску вливала.
«Он, багиш, кінь осідланий

Маха головою.
А он їде, а онде їде
Дідусь з бородою.
Ото гроші. Баз, віскривий,
Якби догадався
Та втер йому; отже й утер.
Дивися — сховався
За могилу, ліжить гроші.
Знову їде шляхом,
Заплющившись, з торбинками.
Що, баз, ради страху,
Щоб татаре або ляхи
Часом не спіткали...»
І радисінька додому
Ярина верталась.

Уже третій, і гетвертий,
І п'ятий минає —
Не малий рік. А Степана
Немає, немає.
І стежежки, доріженьки
Яром та горою,
Що топтані до ворожжю,
Поросли травною.
А Ярина у герниці

Косу розплітає;
Старий батько коло неї
Падає, благає,
Хоч годогок, хоч літечко,
Хоч Петра діждати,
Хоч Зелених. Діждалися,
Уквітчали хату
І любистком, і клеганням,

В неділю вранці-рано
сине море грало,
товариство қошового
на раді прохало:
«Благослови, отамане,
Чайки попускати
Та за Шендер погуляти,
Турка пошукати».
Чайки і байдаки спускали,
Тарматами риштовали,
З широкого гирла Дніпрового випливали.
Серед ноги темної

У сорочках білих,
У неділю, мов сироти,
Під хатою сіли.
Сидять собі та сумують,
Слухають — щось грає
За ворітьми, мов на қобзі,
І тихо співає.

На морі синьому,
За островом Шендром потопали,
Пропадали.
Один потопав,
Другий вирунає,
Қоцацтву-товариству із синьої хвилі
Рукою махає, гукає:
«Нехай вам, товариство, Бог допомагає!»
І в синій хвилі потопав,
Пропадає.
Тільки три чайки, слава Богу,
Отамана курінного,
Сироти Степана молодого,
Сине море не втопило,
А в турецьку землю, агарянську,
Без весел і қормиг прибило.
Шойді сироту Степана,
Қозақа лейстрового,
Отамана молодого,
Турки-яниғари ловили,
З гармати гримали,
В қайдани кували,
В Цареградськую башту сажали,
В тяжкую роботу завдавали.
Ой Спасе наш чудотворний,
Межигорський Спасе!

І лютому ворогові
Не допусти впасти
В турецьку землю, в тяжку неволю.
Там кайдани по три пуда,
Отаманам по готири.
І світа Божого не багать, не знають,
Під землею камінь ламають,
Без сповіді святої умирають,
Пропадають.
І згадав сирота Степан в неволі
Свою матір Україну,
Нерідного батька старого,
І коника вороного,
І сестру Ярину.
Плаче, ридає,
До Бога руки здіймає,
Кайдани ламає,
Утікає на вольнцю волю...
Уже на третьому полі
Турки-янигари ловили,
До стовпа в'язали,
Огі виймали,
Тарягим залізом випікали,
В кайдани забили,
В тюрму посадили
І замуrowали».

так на улиці під тином
ще молодий қобзар стояв
і про невольника співав.

За тином слухала Ярина
І не дослухала, упала.
«Степаногку! Степаногку! —
Ридала, қригала. —
Степаногку, мое серце,
Де ти забарився?
Тату! тату! Це Степан наш!
Ідїть подивїться».
Прийшов батько, розглядає,
Насилу Степана
Розпізнає; отак його
Зробили кайдани.
«Сину ти мій безталанний,
Добрая дитино!
Де ти в світі пробувався,
Сину мій єдиний?»
Плаче старий, обнімає,
І сліпий мій плаче
Невидющими очима,
Мов сонце побажив.
І беруть його під руки,

І ведуть у хату,
І вітає Яриногқа,
Мов рідного брата.
І голову йому змила,
І ноги умила.
І в соро[г]ці тонкій, білій
За стіл посадила.
Тодувала, напувала,
Положила спати
На перині... і тихенько
Вийшла з батьком з хати.

Ні, не треба, мій татогку,
Не треба, Ярино!
Подивїться: я загинув,
Навіқи загинув.
За що ж свої молодїї
Тли літа погубиш
З қалікою... Ні, Ярино,
Насміються люди,
І Бог святий покарає
І прожене доли
З цїї хати веселої
На гужее поле.

*Ні, Ярино, Бог не кине,
Ти найдеш дружину,
А я піду в Запорожжя.
Я там не загину,
Мене люблять...» — «Ні, Степане,
Ти моя дитина,
І Бог тебе покарає,
Як мене покинеш».
«Оставайся, Степаногку!
Коли не хоч братись,
Що так будем. Я сestroю,
А ти мені братом,
А дітьми йому обоє,
Батькові старому.
Не йди, серце, Степаногку,
Не кидай нас знову.
Не покинеш?...» — «Ні, Ярино...»
І Степан остався;
Зрадів старий, мов дитина,
Аж за қобзу взявся;
Хотів вишварить навприсідку
З усієї сили...
І на призьбі під хатю
Усі троє сіли.
«Розкажи ж тепер, Степане,*

*Про свою недолю.
Бо й я таки гуляв қолись
В турецькій неволі».
Отож мене, вже сліпого,
На світ випускали
З қозаками... Товариство
На Сіг прямувало,
І мене взяли з собою,
І через Балкани
Поспішали в Україну
Вольними ногами.
І на тихому Дунаю
Нас перебігають
Товариші-запорожці
І в Сіг завертають.
І розказують, і плачуть,
як Сіг руйнували,
Як москалі сребро, злато
І свігі забрали
У Покрови. Як қозаки
Вночі утікали
І на тихому Дунаї
Новим қошем стали.
Як цариця по Києву
З Негосом ходила*

*І Межигорського Спаса
Вночі запалила.
І по Дніпру у золотій
Галері гуляла,
На пожар той поглядала,
Нишком усміхалась.
І як степи запорожські
Німоті ділила.
Та бахурям і байстрюкам
Люд закрєпостила.
Як Кирило з старшинами
Пудром осипались
І в цариці, мов собақи,
Патинқи лизали.
Отак, тату! Я щасливий,
Що огей не маю,
Що нікого того в світі
Не багу й не знаю.
Ляхи були — усе взяли,
Қров повипивали!..
А москалі і світ Божий
В путо зақували!
Отақе-то! тяжко, тату,
Із своєї хати
До нехриста поганого*

*В сусіди прохатись.
Тепер, кажуть, Головатий
Останқи збирає
Та на Хубань підмовляє,
Черқеса ляқає.
Нехай йому Бог поможе,
А що з того буде —
Святий знає. Погуємо,
Що розкажуть люди!..»
Отак вони що день божий
Удвох розмовляли
До півногі, а Ярина
Господарювала.
Згадували Запорожжя,
Қозацькую славу
І співали удвох собі
Про Чалого Саву,
Про Бодана недомудра,
Ледагого сина,
І про Гонту-музеніка,
Й славного Мақсима.
А Ярина їх слухала...
Та святих благала.
Ублагала... на всеїдній
З Степаном побрались.*

*це і вся моя дума.
не здивуйте, люди.*

*Те, що було, минулося
І знову не буде.
Минулися мої сльози,
Не рветься, не плаче
Потогене старе серце,
І огі не багать
Ні тихої хатиногқи
В забутому краю,
Ні тихої долиногқи,
Ні темного гаю,
Ні дівчини молодої
Її малої дитини
Я не багу щасливої:
Все плаче, все гине.
І рад би я сховатися,
Але де, не знаю.
Скрізь неправда, де не гляну,
Скрізь Господа лають.
Серце в'яне, засихає,*

*Замерзають сльози...
І втомився я, одинокий,
На самій дорозі.
Отакє-то! не здивуйте,
Що вороном крягу:
Хмара сонце заступила,
Я світа не багу.
Ледви, ледви опівногі
Серцем прозираю
І немощну мою думу
За світ посылаю
Зцілющої й живущої
Води пошукати.
Як інколи, то й принесе,
І покропить в хаті,
І засвітить огонь гистий,
І сумно і тихо
Розказує про весілля —
Звертає на лихо.*

*Тепер мені про сліпого
Сироту конгає,
Але як довести краю,
І сама не знає.
Бо не було того дива,
Може, споконвіку,
Щоб щаслива була жінка
З сліпим головоїком!*

*Отже сталось такє диво!
Тод, другий минає,
Як побрались, а дивіться —
Вкупогқи гуляють
По садогқи. Старий батько
Сидить коло хати,
Та вгить внука маленького
Чолом оддавати.*

Вілле ВАЛЛБґРЕН
Камінь імператриці Олександрри
на Ринковій площі
у м. Гелісінкі (деталь), 1835

КАВКАЗ

Искреннему моему Якову де Бальмену

*Ой, коли б голова моя стала водою,
а око мое — за джерело сльози,
то я плакав би вдень та вночі над побитими*

*Хто дастъ главѣ моей воду,
И огесемъ моимъ источникъ слезъ,
И плагуся и день и ночь о побитиыхъ...*

Іереміи. Глава 9, стихъ 1.

Мікеланджело БУОНАРРОТІ
Єремія (деталь). 1511

*а горами гори, хмарою повиті,
засіяні горем, кровію політі.*

*Споконвіку Прометея
Там орел карає,
Що день божий добрі ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові —
Воно знову оживає
І сміється знову.
Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої
І слова живого.
Не понесе слави Бога,
Великого Бога.
Не нам на прю з Тобою стати!
Не нам діла Твої судити!*

*Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замість
Кровавим потом і сльозами.
Кати згнуцуються над нами,
А правда наша п'яна спить.
    Коли вона прокинеться?
    Коли одпогити
    Ляжеш, Боже, утомлений?
    І нам даси жити!
    Ми віруєм Твоєю силі
    І духу живому.
    Встане правда! встане воля!
    І Тобі одному
    Помоляться всі язичи
    Вовіки і віки.
    А поки що тегуть ріки,
    Кровавії ріки!*

*а горами гори, хмарою повиті,
засіяні горем, кровію політі.*

*Отам-то милостивіи ми
Ненагодовану і голу
Застукали сердешну волю
Та й цькуємо. Лягло қостьми
Людей муштрованих гимало.
А сльоз, а крові? Напоїть
Всіх імператорів би стало
З дітьми і внуками, втопить
В сльозах удов їх. А дівочих,
Пролитих тайно серед ногі!
А матерних гарячих сльоз!
А батькових старих, кровавих,
Не ріки — море розлилось,
Огненне море! Слава! Слава!
Хортам, і гонгим, і псарям,
І нашим батюшкам-царям
    Слава.
І вам слава, сині гори,
Кригою окуті.*

*І вам, лицарі великі,
Богом не забуті.
Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!
Чурек і сақля — все твоє,
Воно не прошене, не дане,
Ніхто й не возьме за своє,
Не поведе тебе в қайданах,
А в нас!.. На те письменні ми,
Читаем Божії глаголи!..
І од глибо[қ]рі тюрми
Та до високого престола —
Усі ми в золоті і голі.
До нас в науку! ми навгим,
По́тому хліб і сіль погім!
Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!*

Нам тільки сапля огі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; гом ми вам
Чирек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! Чом ви нам
Платить за сонце не повинні!
Та й тільки ж то! Ми не погане,
Ми настоящі християне,
Ми малим ситі!.. А зате!
Якби ви з нами подружили,
Багато б дегому навчилися!
У нас же й світа, як на те —
Одна Сибір неісходима,
А тюрм! а людю!.. Що й ліжить!
Од молдованина до фіна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! У нас
Святую Біблію читає
Святий гернець і наугає,
Що цар якійсь-то свині пас
Та дружню жінку взяв до себе,
А друга вбив. Тепер на небі.
От багите, які у нас
Сидять на небі! Ви ще темні,
Святим хрестом не просвіщенні,

У нас навчїться!.. В нас дери,
Дери та дай,
І просто в Рай,
Хог і рїдню всю забори!
У нас! того то ми не вмієм?
І зорї лігим, грегку сієм,
Французів лаєм. Продаєм
Або у карти програєм
Людей... не негрів... а таких,
Таки хрещених... но простих,
Ми не гішпани; крий нас, Боже,
Щоб крадене перекупать,
Як ті жиди. Ми по закону!..
По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті.
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону
Догці на қожушок,
Байстрюкові на придане,
Жінці на патинці.
Собі ж на те, що не знають
Нї діти, ні жінқа!

а кого ж Ти розп'явся,
Христе, Сине Божий?

За нас, добрих, ти за слово
Істини... ти, може,
Щоб ми з Тебе насміялись?
Воно ж так і сталось.
Храми, каплиці, і ікони,
І ставники, і мирри дим,
І перед образом Твоїм
Неумоленние поклони.
За кражу, за войну, за кров,
Щоб братню кров
пролити, просять
І потім в дар Тобі приносять
З пожару вкрадений покров!!

Просвітились! та ще й хогем
Других просвітити,
Сонце правди показати
Сліпим, багиш, дітям!..
Все покажем! тільки дайте
Себе в руки взяти.
Як і тюрми мировати,
Қайдани қувати,
Як і носити!.. і як плести
Қнуги узловати —
Всьому навчим; тільки дайте
Свої сині гори
Остатнії... бо вже взяли
І поле і море.

тебе загнали, мій друже єдиний,
мій Якове добрий! Не за Україну,
а за її қата довелось пролити

Кров добру, не горну. Довелось запить
З московської чаші московську отруту!
О друже мій добрий! друже незабутий!
Живою душею в Україні витай,
Литай з козаками понад берегами,
Розриті могили в степу назирай.
Заплач з козаками дрівними сльозами
І мене з неволі в степу виглядай.

А поки що мої думи,
Мое люте горе
Сіятому — нехай ростуть
Та з вітром говорять.
Вітер тихий з України
Понесе з рососою
Мої думи аж до тебе!..
Братньою сльозою
Ти їх, друже, привітаєш,
Тихо прочитаєш...
І могили, степи, море,
І мене згадаєш.

инають дні, минають ноги,
минає літо, шелестить
пожовкле листя, гаснуть огі,
заснули думи, серце спить,

І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу вологусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...
Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої,
Коли доброї жаль, Боже,
Що дай злої, злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валяться.
А дай жити, серцем жити
І людей любити,

А коли ні... то проклинають
І світ запалити!
Страшно впасти у кайдани,
Умирати в неволі,
А ще гірше — спати, спати
І спати на волі,
І заснути навік-віки,
І сліду не кинуть
Ніякого, однаково,
Чи жив, чи загинув!
Доле, де ти, доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
Що дай злої! злої!

ВЕЛИКИЙ ЛЮДЬ

Містерія

Вільям БЛЕЙК
Вставай, вставай Єрусалиме!
Гравюра 97 книги «Єрусалим». 1820

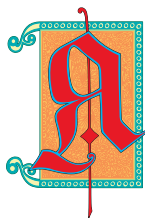
*Ти нас нашим сусідам віддав на зневагу,
на наругу та посміх для наших околиць,
Ти нас угинив за прислів'я поганам,
і головою хитають народи на нас.*

*Положилъ еси насъ сосѣдомъ нашимъ
[на поношеніе], подразженіе
и поруганіе суцимъ окрестъ насъ.
Положилъ еси насъ въ притгы во языцѣхъ,
покиванію главы въ людехъ.*

Псалом 43, ст. 14 и 15.

Кадр із фільму
«Пропала грамота».
Режисер Борис Івченко. 1972

ТРИ ДУШІ

*А*к сніг, три пташекці летіли
через Суботове і сіли
на похиленому хресті

На старій церкві. «Бог простить:
Ми тепер душі, а не люди,
А відцїля видніше буде,
Як той розкопуватимуть льох.
Коли б вже швидге розкопали,
Тойді б у Рай нас повпускали,
Бо так сказав Петрові Бог:
„Тойді у Рай їх повпускаєш,
Як все москаль позабирає,
Як розкопа великий льох“».

1

Як була я людиною,
То Прісею звалась;
Я отутежкі родилась,
Тут і виростала,
Отут, було, на цвинтарі
Я з дітьми гуляю
І з Юрусем-гетьманенком
У піжмурці граєм.
Я гетьманша, було, вийде
Та й кликне в будинок,
Онде клуня. А там мені
І фіг і родзинок —
Всього мені понадає
І на руках носить...
А з гетьманом як прийдуть
Із Чигрина гості,
То це й шлють, було, за мною.
Одягнуть, обують,
І гетьман бере на руки,
Носить і цілує.
Отак-то я в Суботові
Фосла, виростала!
Як квітотка; і всі мене

Любили й вітали.
І нікому я нічого,
Ніже злого слова,
Не сказала. Уродлива
Та ще й горноброва.
Всі на мене залицялись
І сватати стали,
А у мене, як на тее,
Й ришникці вже ткались.
От-от була б подавала,
Та лихо зостріло!
Вранці-рано, в Пилипівку,
Якраз у неділю,
Побігла я за водою...
Вже й криниця тая
Замуліла і висохла!
А я все літаю!..
Дивлюсь — гетьман з старшиною.
Я води набрала
Та вповні шлях і перейшла;
А того й не знала,
Що він їхав в Переяслов
Москві присягати!..

*І вже ледви я, наледви
Донесла до хати
Оту воду... Чом я з нею
Відер не побила!
Батька, матір, себе, брата,*

2

*А мене, мої сестригки,
за те не впустили,
Що цареві московському
Коня напоїла
В Батурині, як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недолітком,
Як Батурин славний
Москва вночі запалила,
Чегеля убила,
І малого, і старого
В Сейму потопила.
Я меж трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних... Коло мене*

*Собақ отруїла
Тію клятою водою!
От за що караюсь,
От за що мене, сестригки,
І в Рай не пускають.*

*І сестра, і мати
Зарізані, обнявшись,
Зо мною лежали;
І насилу-то, насилу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила
Московського копитана,
Щоб і мене вбили.
Ні, не вбили, а пустили
Москалям на грище!
Насилу я сховалася
На тім пожарищі.
Одна тільки й осталася
В Батурині хата!*

*І в тій хаті поставили
Царя ногувати,
Як вертавсь із-під Полтави.
А я йшла з водою
До хатини... а він мені
Махає рукою.
Каже коня напоїти,
А я й напоїла!
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила!
Ледве я дійшла до хати,
На порозі впала.
А назавтра, як цар вийшов,
Мене поховали
Та бабуся, що осталась
На тій пожарині,
Та ще й мене привітала*

3

*А я в Каневі родилась.
Ще й не говорила,
Мене мати ще сповиту*

*В безверхій хатині.
А назавтра й вона вмерла
Ї зотліла у хаті,
Бо нікому в Батурині
Було поховати.
Уже й хату розкидали
І сволок з словами
На угілля попалили!..
А я над ярами
І степами козацькими
І досі літаю!
І за що мене карають,
А й сама не знаю!
Мабуть, за те, що всякому
Служила, годила...
Що цареві московському
Коня напоїла!..*

*На руках носила,
Як їхала Катерина
В Канів по Дніпрові.*

А ми з матір'ю сиділи
На горі в дїброві.
Я плакала; я не знаю,
Чи їсти хотїлось,
Чи, може, що в маленької
На той час боліло.
Мене мати забавляла,
На Дніпр поглядала;
І галеру золотую
Мені показала,
Мов будинок. А в галері
Князі, і всі сили,
Воеводи... і меж ними
Цариця сиділа.

*«Смеркається. Полетимо
Ногувати в Чуту.
Як що буде робитися,
Відтіль буде туті».*
Схопилися, білесенькі,
І в ліс полетіли,
І вкупогці на дубогку
Ногувати сіли.

Я глянула, усміхнулась...
Та й духу не стало!
Ї мати вмерла, в одній ямі
Обох поховали!
От за що, мої сестриці,
Я тепер караюсь,
За що мене на митарство
Ї досі не пускають.
Чи я знала, ще сповита,
Що тая цариця —
Лютий ворог України,
Голодна вовгиця!..
Скажіте, сестриці?

ТРИ ВОРОНИ

1

*Крав! крав! крав!
Крав Богдан крам.*

*Та повіз у Київ,
Та продав злодіям
Той крам, що накрав.*

2

*Я в Парижі була
Та три злата з Радзивілом
Та Потоцьким пропила.*

3

*Через мост идет герт,
А коза по воде.
Быть беде. Быть беде.*

*Отак кригали і летіли
Ворони з трьох сторон і сіли
На маяку, що на горі
Посеред лісу, усі три.*

*Мов на мороз, понадувались,
Одна на другу позирали,
Ненаге три сестри старі,
Що дівували, дівували,
Аж поки мохом поросли.*

1

*Оце тобі, а це тобі.
Я оце літала
Аж у Сибір та в одного
Декабриста вкрала
Тро[хи] жовгї. От, багите,
Ї є тим розговіться!
Ну, а в твоїй Московщині
Є тим поживиться?
Чи гортма й тепер нікого?*

2

*Э... сестрица, много:
Три указа накаркала
На одну дорогу...*

1

На яку це? На ковану?
Ну, вже наробила...

2

Да шесть тысяч в одной версте
Душ передушила...

1

Та не бреши, бо тільки п'ять,
Та й то з фоном Корфом.
Ще й тваниться, показує
На гужу роботу!
Капусниця! закурена...
А ви, мості-пані?
Бенкетуєте в Парижі,
Поганці погані!
Що розлили з ріжку крові
Та в Сибір загнали
Свою шляхту, то вже й годі,
Уже й запишались.
Аг, яка вельможна пава...

2 і 3

А ти що зробила??

1

А дзуськи вам питать мене!
Ви ще й не родились,
Як я отут шинкувала
Та кров розливала!
Дивись, які! Карамзіна,
Багиш, прогитали!
Та й думают, що ось-то ми!
А дзусь, недоріки!
В колодожки ще не вбились,
Безпері каліки!..

2

Ото яка недотика!
Не та рано встала,
Що до світа упилася...
А та, що й проспалась!

1

Упилася б ти без мене
З своїми қсьондзами?
Чортма хисту! Я спалила
Польщу з королями;
А про тебе, щебетухо,
І досі б стояла.

А з вольними козаками
Що я виробляла?
Кому я їх не наймала,
Не запродавала?
Та й живущі ж, проклятуці!
Думала, з Богданом
От-от уже поховала.
Ні, встали, погані,
Із шведською прибудую...
Та й тойді ж творилось!
Аж злішаю, як згадаю...
Батурич спалила,
Сулу в Ромні загатила
Тільки старшинами
Козацькими... а такими,
Просто козаками,
Фінляндію засіяла;
Насипала бурта
На Орелі... на Ладозу
Так гурти за гуртом
Виганяла та цареві
Болота гатила.
І славного Полуботка
В тюрмі задушила.
Отойді-то було свято!

Аж некло злякалось.
Матер Божя у Фжавиці
Вногі заридала.

3

І я таки пожила:
С татарами помутила,
С мугителем покутила,
С Петрухою попила
Да немцам запродала.

1

Та ти добре натворила:
Так қацапів закрепила
У німецькі қайдани —
Хоч лягай та й засни.
А в мене ще, враг їх знає,
Кого вони виглядають.
Вже ж і в крепость завдала,
І дворянства страшну силу
У мундирах розплодила,
Як тих вошей розвела;
Все вельможній байстрята!
Вже ж і Сіг їх бісновата
Жидовою поросла.

Та й москаль незгірша штука:

Добре вмiє гріти руки!

І я люта, а все-таки

Того не зумію,

Що москалі в Україні

З козаками діють.

Ото указ надрюкують:

«То милості Божій,

І ви наші, і все наше,

І гоже, й негоже!»

Шепер уже заходились

Древности шукати

У могилах... бо нікого

Уже в хаті взяти;

Все забрали любісінько.

Та лихий їх знає,

Чого вони з тим поганим

Льохом поспішають.

Трошки, трошки б подождали,

І церква б упала...

Тойді б разом дві руїни

В «Пгелі» описали...

2 і 3

Чого ж ти нас закликала?

Щоб на льох дивиться?

1

Таки й на льох.

Та ще буде

Два дива твориться.

Сю ніг будуть в Україні

Родиться близнята.

Один буде, як той Тонта,

Катів катувати!

Другий буде... оце вже наш!

Катам помагати.

Наш вже в гереві щипає...

А я нагитала,

Що, як виросте той Тонта,

Все наше пропало!

Усе добро поплюндрує

Й брата не покине!

І розпустить правду й волю

По всій Україні!

Так от багите, сестриці,

Що тут компонують!

На катів та на все добре

Кайдани готують!

3

Я золотом розтопленім

Заллю йому огі!

1

А він клятий недолудок,

Золота не схоже.

3

А царевими тинами

Скругу ему руки!..

2

А я зберу з всього світа

Всі зла і всі муки!..

1

Ні, сестриці. Не так треба.

Поки сліпі люде,

Треба його поховати,

А то лихо буде!

Он, багите, над Києвом

Мітла простяглася,

І над Дніпром і Тясмином

Земля затряслася?

Чи гучете? Застогнала

Тора над Чигрином.

О!.. Сміється і ридає

Уся Україна!

То близнята народились,

А навісна мати

Регогеться, що Йванами

Обох буде звати!

Полетімо!.. — Полетіли

Й, летяги, співали:

1

Попливе наш Іван

По Дніпру у Лиман

З кумою.

2

Побіжить наш ярчук

В ірій їсти гадюк

Зо мною.

3

Как хвагу да помгу,

В самий ад полегу

Стрелою.

ТРИ ЛІРНИКИ

Один сліпий, другий кривий,
А третій горбатий.
Йшли в Суботов про Богдана
Мирянам співати.

1

Що то сказано, ворони.
Уже й помостили,
Мов для їх те сідало
Москалі зробили.

2

А для кого ж? Чоловіка,
Певне, не посадять
Ліжить зорі...

1

Ти то кажеш.
А може, й посадять,
Москалика або німця.
А москаль та німець
І там найдуть хлібець.

3

Що це таке верзете ви?
Які там ворони?
Та москалі, та сідала?
Нехай Бог боронить!
Може, ще нестись заставлять,
Москаля плодити.
Бо гутка є, що цар хоче
Весь світ полонити.

2

А може, й так! Так на горта ж
Їх на горах ставить?
Та ще такі височенні,
Що й хмари достанеш,
Як вилізти...

3

Так от же що:
Ото потоп буде.
Пани тудя повилазять
Та дивиться будуть,

Як мужики тонутимуть.

1

Розумні ви люди,
А нічого не знаєте!
То понаставляли
Ті фігури он для того:
Щоб люди не крали
Води з річки та щоб нишком
Ліску не орали,
Що скрізь отам за Тясьмою.

2

Чортзна-що провадить!
Нема хисту, то й не бреши.
А що, як присядем
Отутегхи під берестом
Та трохи спогинем!
Та в мене ще шматків зо два
Є хліба в торбині,
То поснідаєм в пригоді,
Поки сонце встане... —
Посідали. — А хто, братця,
Співа про Богдана?

3

Я співаю. І про Яси,
І про Жовті Води,
І містечко Берестечко.

2

В великій пригоді
Нам сьогодні вони стануть!
Бо там коло льоху
Базар люду насхордилось,
Та й панства не трохи.
От де нам пожива буде!
Ану, заспіваєм!
Проби ради...

1

Та цур йому!
Лугше полягаєм
Та виспимось. День великий.
Ще будем співати.

3

І я кажу: помолилось
Та будемо спати.

*тарці під берестом заснули;
ще сонце спить, пташки мовчать,*

*А коло льохи вже проснулись
І заходилися копати.
Копають день, копають два,
На третій насилу
Доконалися до муру
Та трохи спогили.
Поставили караули.
Ісправник аж просить,
Щоб нікого не пускали,
І в Чигрин доносить
По нагальству. Приїхало
Нагальство мордате,
Подивилось. «Треба, — каже, —
Своди розламати,
Верней дело...». Розламали,
Та й перелякались!
Костяки в льохи лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побазили.*

*От добро Богдана!
Черепок, гниле корито
Й костяки в кайданах!
Якби в форменних, то добре:
Вони б ще здалися...
Засміялись... А ісправник
Трохи не сказився!
Що нічого, багши, взяти,
А він же трудився!
І день і ніг побивався
А в дурні й убрався.
Якби йому Богдан оце
У руки попався,
У москалі заголив би,
Щоб знав, як дурити
Правительство!! Крижить, біга,
Мов несамовитий.
Яременка* в пику пише,
По-московській лає*

* Козака Яременка кдуня на тім місці, де стояли Богданові палати.

*Увесь народ. І на старців
Моїх налітає.
«Вы што делаете, плуты!!»
«Та ми, багте, пане,
Співаємо про Богдана...»
«Я вам дам Богдана,
Мошенники, дармоеды!
И песню сложили
Про такого ж мошенника...»
«Нас, пане, навчили...»*

*«Я вас навчу!.. Завалить им!»
Взяли й завалили —
Випарили у московській
Бані-проході.
Отак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!!
Так малий льох в Суботові
Москва розкопала!
Великого ж того льохи
Ще й не дошукалась.*

*тоїть в селі Суботові
на горі високій*

*Домовина України,
Широка, глибока.
Ото церков Богданова.
Там-то він молився,
Щоб москаль добром і лихом
З козаком ділився.*

*Мир душі твоїй, Богдане!
Не так воно стало;
Москалики що заздрили,
То все огухрали.
Могили вже розривають
Та грошей шукають,
Льохи твої розкопують*

*Та тебе ж і лають.
Що їй за труди не находять!
Отак-то, Богдане!
Занапастив єси вбогу
Сироту Україну!
За те ж тобі така й дяка.
Церков-домовину
Нема кому полагодить!!
На тій Україні,
На тій самій, що з тобою
Ляха задавила!
Байстрюку Єкатерины
Сараною сіли.*

*Отак-то, Зіновію,
Олексійв друже!
Ти все оддав приятелям,*

*Я їм і байдуже.
Кажуть, багиш, що все-то те
Таки їй було наше,
Що вони тільки наймали
Татарам на пашу
Та полякам... Може, їй справді!
Нехай і так буде!
Так сміються ж з України
Сторонній люди!
Не смійтеся, чужі люде!
Церков-домовина
Розвалиться... і з-під неї
Встане Україна.
І розвіє тьму неволі,
Світ правди засвітить,
І помоляться на волі
Невольничі діти!..*

І МЕРТВИМ, І ЖИВИМ,
І НЕНАРОЖДЕНИМ

землякам моїм в Україні і не в Україні

мое дружнее

ПОСЛАНІЄ

*Як хто скаже: «Я Бога люблю»,
та ненавидить брата свого,
той неправдомовець*

*Аще кто речець, яко люблю Бога,
а брата своего ненавидить,
ложь есть.*

*Соборное посланіе Іоанна.
Глава 4, с. 20*

Тільман
РІМЕНШНАЙДЕР
1492

*Смеркає, і світає,
день божий минає,
і знову люд потомлений,*

*І все спогиває.
Тільки я, мов окаянний,
І день і ніч плагу
На розпутьях велелюдних,
І ніхто не бажить,
І не бажить, і не знає —
Оглухли, не чуять;
Кайданами міняються,
Правдою торгують.
І Господа зневажають,
Людей запрагають
В тяжкі ярма. Орють лихо,
Лихом засивають,
А що вродить? побажите,
Які будуть жнива!
Схаменіться, недолуди,
Діти юродиві!
Подивіться на рай тихий,
На свою країну,*

*Полюбіте щирим серцем
Велику руїну,
Розкуйтеся, братайтеся,
У гужому краю
Не шукайте, не питайте
Того, що немає
І на небі, а не тільки
На гужому полі.
В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра,
А ви претесе на гужину
Шукати доброго добра,
Добра святого. Воли! воли!
Братерства братнього! Найшли,
Несли, несли з гужого поля
І в Україну принесли*

*Великих слов велику силу,
Та й більш нічого. Кригите,
Що Бог создав вас не на те,
Щоб ви неправді поклонились!..
І хилитесь, як і хилились!
І знову шкуру дерете
З братів незрящих, грегкосіїв,*

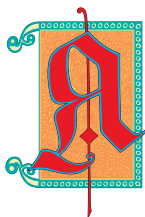
*Ох, якби те сталося, щоб ви не вертались,
Щоб там і здихали, де ви поросли!
Не плакали б діти, мати б не ридала,
Не гули б у Бога вашої хули.
І сонце не гріло б смердячого гною
На гистій, широкій, на вольній землі.
І люди б не знали, що ви за орли,
І не поживали б на вас головою.*

*Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
І потеге сторіками
Кров у синє море*

*І сонця-правди дозрівать
В німецькі землі, не гужій,
Претесе знову!.. Якби взять
І всю мізерію з собою,
Дідами крадене добро,
Тойді оставсь би сиротою
З святими горами Дніпро!*

*Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.
Одцурається брат брата
І дитини мати.
І дим хмарою заступить
Сонце перед вами,
І навікү прокленетесь
Своїми синами!*

Умийтеся! образ Божий
Багном не скверніте.
Не дуріте дітей ваших,
Що вони на світі
На те тільки, щоб панувать...
Бо невгнене око

Аби ви вчилися так, як треба,
то й мудрость би була своя.

А то залізете на небо:
«І ми не ми, і я не я,
І все те багив, і все знаю,
Нема ні пекла, ані Раю.
Немає й Бога, тільки я!
Та куций німець узловатий,
А більш нікого!..» — «Добре, брате,
Що ж ти таке?»

«Нехай скаже
Німець. Ми не знаєм». —
Отак-то ви навгаєтесь

Загляне їм в саму душу
Глибоко! глибоко!
Дознаються небожата,
Чия на вас шкура,
Та й засядуть, і премудрих
Немудрі одурять!

У гужому краю!
Німець скаже: «Ви моголи».
«Моголи! моголи!»
Золотого Шамерлана
Онугата голі.
Німець скаже: «Ви слав'яне».
«Слав'яне! слав'яне!»
Славних прадідів великих
Правнуки погані!
І Қоллара читаєте
З усієї сили,

І Шафарика, і Танка,
І в слав'янофіли
Так і претесь... І всі мови
Слав'янського люду —
Всі знаєте. А своєї
Дастьбі... Қолись будем
І по-своему глаголать,
Як німець покаже
Та до того й історію
Нашу нам розкаже, —
Отойді ми заходимось!..
Добре заходились
По німецькому показу
І заговорили
Так, що й німець не второпав,
Учитель великий,
А не те, щоб прості люде.
А свалту! а крику!
«І гармонія, і сила,
Музика та й годі.
А історія!.. поема
Вольного народа!
Що ті римляне убогі!

Чортзна-що — не Брути!
У нас Брути! і Қоклеси!
Славні, забути!
У нас воля виростала,
Дніпром умивалась,
У голови гори слала,
Степом укривалась!»
Қров'ю вона умивалась,
А спала на купах,
На қоцацьких вольних трупах,
Окрадених трупах!
Подивіться лишень добре,
Прочитайте знову
Цю славу. Та читайте
Од слова до слова,
Не минайте ані титли,
Ніже тії қоми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: що ми?..
Чий сини? яких батьків?
Қим? за що закуті?..
То й побачите, що ось що
Ваші славні Брути:

Раби, подножжя, грязь Москви,
Варшавське сміття — ваші пани
Ясновельможній гетьмани.
Чого ж ви гванитесь, ви!
Сини сердешної України!
Що добре ходите в ярмі,
Ще лугше, як батьки ходили.
Не гваньтесь, з вас деруть ремінь,
А з їх, бувало, й лій топили.

Можє, гванитесь, що братство
Віру заступило.
Що Синопом, Трапезондом
Талушки варило.
Правда!.. правда, наїдались.
А вам тепер вадить.
І на Сізі мудрий німець
Картопельку садить,

А ви її купуєте,
Їсте на здоров'я
Та славите Запорожжя.
А тиєю кров'ю
Ота земля напоєна,
Що картопля родить, —
Вам байдуже. Аби добра
Була для городу!
А гванитесь, що ми Польщу
қолись завалили!..
Правда ваша: Польща впала,
Та й вас роздавила!

Тақ от як кров свою лили
Батьки за Москву і Варшаву,
І вам, синам, передали
Свої қайдани, свою славу!

оборолась Україна
до самого краю.
Гірше ляха свої діти

Її розпинають.
Замість пива праведную
Кров із ребер тогатаь.
Просвітити, қажуть, қоғуть
Материні огі
Современними огнями.
Повести за віқом,
За німцями, недоріқу,
Сліпую қаліку.
Добре, ведіть, поқазуйте,
Неқай стара мати
Навгається, як дітей тих
Нових доглядати.
Поқазуйте!.. за науку,
Не турбуйтесь, буде
Материна добра плата.
Рознадеться луда
На оғақ ваших неситих,
Побағите славу,

Живу славу дідів своїх
І батьків лукавих.
Не дуріте самі себе,
Угітесь, гитайте,
І гужому наугайтесь,
Ї свого не цурайтесь.
Бо хто матір забуває,
Того Бог қарає,
Того діти цураються,
В қату не пускають.
Чужі люди проганяють,
І немає злomu
На всій землі безқонегній
Веселого дому.
Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Дідів наших, Тяжкі діла!
Яқби їх забути,
Я оддав би веселого
Віқу половину.
Отақда-то наша слава,
Слава України.

*так і ви прочитайте,
щоб не сонним снились
всі неправди, щоб розкрились*

*Високі могили
Перед вашими огима,
Щоб ви розпитали
Мугеників, кого, коли,
За що розпинали!
Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І дітожок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої.
Молю вас, благаю!*

ХОЛОДНИЙ ЯР

У всякого своє лихо,
і в мене не тихо,
хоч не своє, позигене,
а все-таки лихо.

Нащо б, багся, те згадувать,
Що давно минуло,
Будить бознає колишнє —
Добре, що заснуло.
Хоч і Яр той, вже до його
І стежки малої
Не осталося; і здається,
Що ніхто й ногою
Не ступив там, а загадаеш,
Що була й дорога
З монастиря Мотриного
До Яру страшного.
В Яру колись гайдамаки
Шабаром стояли,

Лагодили самопали,
Ратища стругали.
У Яр тойді сходилися,
Мов із хреста зняті,
Батько з сином і брат з братом
Одностайне стати
На ворога лукавого,
На лютого ляха.
Де ж ти дівся, в Яр глибокий
Протоптаний шляху?
Чи сам заріс темним лісом,
Чи то засадили
Нові кати? Щоб до тебе
Люди не ходили
На пораду, що їм діять
З добрими панами,
Людоїдами лихими,
З новими ляхами?

Не сховаєте! над Яром
Залізник витає
І на Умань позирає,
Тонту виглядає.
Не ховайте, не топчіте
Святого закону,
Не зовіте преподобним
Лютого Нерона.
Не славтеся царевою
Святою воїною.
Бо ви й самі не знаєте,
Що царикі коять.
А крижіте, що несете
І душу і шкуру
За отечество!.. Єй-богу,
Овеза натура;
Дурний шию підставляє
І не знає за що!
Та ще й Тонту зневажає,
Ледаче ледащо!
«Гайдамаки не воїни —
Розбойники, воры.
Пятно в нашій історії...»
Брешиш, людоморе!

За святу правду-волю
Розбойник не стане,
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний, не заріже
Лукавого сина,
Не розіб'є живе серце
За свою країну.
Ви — розбойники неситі,
Голодні ворони.
По якому правдивому,
Святому закону
І землею, всім даною,
І сердешним людом
Шоргуєте? Стережіться ж,
Бо лихо вам буде,
Тяжке лихо!.. Дурить Дітей
І брата сліпого,
Дурить себе, гужих людей,
Та не дурить Бога.
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара.
І повіє огонь новий
З Холодного Яру.

ТРИ ЛІТА

*день не день, і йде не йде,
А літа стрілою*

*Пролітають, забирають
Все добре з собою.
Окрадають добрі думи,
О холодний камінь
Розбивають серце наше
І співають амінь,
Амінь всьому веселому
Однині довика,
І кидують на розпущті
Сліпого каліку.
Невеликій три літа
Марно пролетіли...
А багато в моїй хаті
Лиша наробили.
Опустошили убоге
Моє серце тихе,*

*Погасили усе добре,
Запалили лихо,
Висушили гадом-димом
Тії добрі сльози,
Що лилися з Катрусейою
В московській дорозі,
Що молились з козаками
В турецькій неволі,
І Оксану, мою зорю,
Мою добру долю,
Що день божий умивали...
Поки не підкралась
Злій літа; та все тее
Заразом украли.
Жаль і батька, жаль і матір,
І вірну дружину,*

*Молодую, веселую,
Класти в домовину,
Жаль великий, брати мої;
Тяжко годувати
Малих діток неумитих
В нетопленій хаті,
Тяжке лихо, та не таке,
Як тому дурному,
Що полюбить, побереться,
А вона другому
За три шаги продається
Та з його й сміється.
От де лихо! От де серце
Разом розірветься!
Отаке-то злее лихо
Й зо мною спітчалось:
Серце люди полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Трالیся, хвалили...
А літа тихенько крались
І сльози сушили,
Сльози щирої любові;
І я прозрівати*

*Став потроху... Доглядаюсь —
Бодай не казати,
Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії...
І засохли мої сльози,
Сльози молодії.
І тепер я розбитее
Серце ядом гою,
І не плачу, й не співаю,
А вию совою.
Отаке-то, що хочете,
Що те і робіте:
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи; однаково
Не вернуться знову
Літа мої молодії,
Веселеє слово.
Не вернеться... І я серцем
До вас не вернуся.
І не знаю, де дінуся,
Де я пригорнуся,
І з ким буду розмовляти,
Кого розважати,*

перед ким мої думи
буду сповідати?

Думи мої! літа мої,
Тяжкїї три літа,
До кого ви прихилитесь,
Мої злії діти?
Не хилітєсь ні до кого,
Ляжте дома спати...
А я піду четвєртий год
Новий зострігати;
Добрідєнь же, новий годє
В торішній свитині,
Що ти несєш в Україну
В латаній торбині?
«Благоденствіє, указом
Новєньким повитє».
Іди ж здоров, та не забудь
Злидням поклонитись.

ДАВИДОВІ ПСАЛМИ

1

*лаженний муж на лукаву
не вступає раду,*

*І не стане на путь злого,
І з лютим не сяде.
А в законі Господньому
Серце його й воля
Навгається, і стане він,
Як на добрім полі
Над водою посажене
Древо зелене,
Плодом вкрите.*

*Так і муж той
В добрі своїм спіє,
А лукавих, негестивих
І слід пропадає,
Як той попіл над землею
Вітер розмахає.*

*І не встануть з праведними
Злії з домовини,
Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть.*

12

*Чи Ти мене, Боже милий,
Навік забуваєш,
Одвертаєш лице Своє,
Мене покидаєш?
Доки буду мугить душу
І серцем боліти?
Доки буде ворог лютий
На мене дивитись
І сміятись!.. Спаси мене,
Спаси мою душу,*

*Да не скаже хитрий ворог:
«Я його подужав».
І всі злії посміяться,
Як упаду в руки,
В руки вражі, спаси мене
Од лютої муки.
Спаси мене, помолюся
І воспою знову
Твої блага чистим серцем,
Псалмом тихим, новим.*

43

*Боже, нашими ушима
Чули Твою славу,
І діди нам розказують
Про давні кроваві
Тії літа: як рукою
Твердою Своєю
Розв'язав Ти наші руки
І покрив землею
Трупи ворожі. І силу
Твою восхвалили
Твої люде і в покої,*

*В добрі одпочили,
Славя Господа!.. А нині!..
Покрив еси знову
Срамотою свої люди,
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть!.. Без плати
І без ціни оддав еси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людям,
В наругу сусідям,
Покинув нас, як в притгы
Нерозумним людям.
І кивають, сміючися,
На нас головами,
І всякий день перед нами
Стид наш перед нами.
Окрадені, замучені,
В путах умираєм,
Не молилось тужим богам,
А Тебе благаєм:
Поможи нам, ізбави нас
Вражої наруги,
Поборов Ти першу силу,
Побори ж і другу,*

Ще лютишу!.. Встань же, Боже,
Всюю будеш спати,
Од слюз наших одвертатись,
Скорби забувати!
Смирилася душа наша,
Жить тяжко в оковах!
Встань же, Боже, помози нам
Встать на ката знову.

52

Пребезумний в серці скаже,
що Бога немає,
В беззаконії мерзіє,
Не творить благая.
А Бог дивиться, чи є ще
Взискаючий Бога.
Нема добретворящого,
Нема ні одного.
Коли вони, неситії
Тріхами, дознають?
Їдять люди замість хліба,
Бога не згадають,
Шам бояться, лякаються,

Де страху й не буде.
Тақ самі себе бояться
Лукавії люде.
Хто ж пошле нам спасеніє,
Верне добру долю?
Қолись Бог нам верне волю,
Розіб'є неволю.
Восхвалимо Тебе, Боже,
Хваленієм всяким;
Возрадується Ізраїль
І святий Іақов.

53

Боже, спаси, суди мене
Ти по Своїй волі.
Молюсь, Господи, внуши їм
Уст моїх глаголи.
Бо на душу мою встали
Сильнії чужії,
Не зрять Бога над собою,
Не знають, що діють.
А Бог мені помагає,
Мене заступає

І їм правдою Своєю
Вертає їх злая.
Помолюся Господеві
Серцем одиноқим
І на злих моїх погляну
Незлим моїм оқом.

81

Меж царями-судіями
На раді великій
Став земних владик судити
Небесний Владика.
«Доқоли будете стяжати
І қров невинну розливать
Людей убогих? а багатим
Судом лукавим помагать?
Вдові убогій поможіте,
Не осудіте сироти
І виведіть із тісноти
На волю тихих, заступіте
Од рук неситих». Не хотять
Познать, розбити тьму неволі,
І всює Господа глаголи,

І всює плагеться земля.
Царі, раби — однақові
Сини перед Богом,
І ви вмрете, як і князь ваш
І ваш раб убогий.
Встань же, Боже, суди землю
І судей лукавих.
На всім світі Твоя правда.
І воля, і слава.

93

Господь Бог лиқих қарає —
Душа моя знає.
Встань же, Боже,
Твоєю славу
Гордий зневажає.
Вознесися над землею
Висоқо, високо,
Закрий славою Своєю
Сліне горде оқо.
Доқи, Господи, лукаві
Хваляться, доқоли
Неправдою? Твої люди

Во тьмі і неволі
Закували... Добро Твоє
Кров'ю потопили,
Зарізали прохожого,
Вдову задавили
І сказали: «Не зрить Господь,
Ніже тебе знає».
Умудріться, немудрії,
Хто світ оглядає,
Шой і серце ваше знає
І думи лукаві.
Дивіться ділам Його,
Його вігній славі.
Благо тому, кого Господь
Карає меж нами,
Не допуска, поқи злomu
Ізриється яма.
Господь любить свої люди,
Любить, не оставить,
Дожидає, поқи правда
Перед ними стане.
Хто б спас мене од лукавих
І діющих злая?
Яқби не Бог поміг мені,
Шо душа б живая

Во тьмі ада потонула,
Проклялась на світі.
Ти, Господи, помагаєш
По землі ходити.
Ти радуєш мою душу
І серце врагуєш,
І перебуєт Твоя воля
І труд Твій не всує.
Вловлять душу праведнигу,
Кров добру осудять.
Мені Господь пристанище,
Заступником буде,
І воздасть їм за діла їх
Кроваві, лукаві,
Позубить їх, і їх слава
Стане їм в неславу.

132

Чи є що краще, лугше в світі,
Яқ купи жити,
Братам добрим добро певне
Пожить, не ділити?
Яқо миро добровонне

З голови гестної
На бороду Яароню
Спадає росою
І на шитій омети
Фици дорогої;
Або роси Єрмонської
На святій гори
Високій Сіонській
Спадають і творять
Добро тварям земнородним,
І землі, і людям, —
Отак братів благих своїх
Господь не забуде,
Воцариться в дому тихім,
В сім'ї тій великій,
І пошле їм добру долю
Од віка довіка.

136

На ріках круг Вавилона,
Під вербами в полі,
Сиділи ми і плакали
В далекій неволі

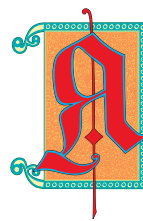
І на вербах повішали
Органи глухії,
І нам стали сміятися
Едомляне злії:
«Розкажіть нам пісню вашу,
Може, й ми заплачем.
Або нашу заспівайте,
Невольники наші».
Яқої ж ми заспівуємо?..
На гужому полі
Не співають веселої
В далекій неволі.
І коли тебе забуду,
Іерусалиме,
Забвен буду, поқинутий
Рабом на гужині.
І язык мій оніміє,
Висохне, лукавий,
Яқ забуду пом'янути
Тебе, наша славо.
І Господь наш вас пом'яне,
Едомської діти,
Яқ кригали ви: «Руйнуйте,
Руйнуйте, паліте!
Сіон святий...» Вавилоня

Дщере окаянна!
Блаженний той, хто заплатить
За твої кайдани!
Блажен! блажен! Тебе, злая,
В радості застане
І розіб'є дітей твоїх
О холодний камінь.

149

Псалом новий Господеві
І нову славу
Воспоєм гестним собором,
Серцем нелукавим;
Во псалтирі і тимпані
Воспоєм благая,
Яко Бог кара неправих,

Правим помагає.
Преподобнії во славі
І на тихих ложах
Радуються, славословлять,
Хвалять ім'я Боже,
І мегі в руках їх добрі,
Острі обоюду,
На отмищеніє язикам
І в науку людям.
Окують царей неситих
В залізніє пута
І їх славних оковами
Ругними окрутять,
І осудять губителів
Судом своїм правим.
І вовікці стане слава,
Преподобним слава.

А умру, то поховайте
мене на могилі
серед степу широкого

На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кругі
Було видно, було чути,
Як реве ревугий.
Як понесе з України
У синєє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори —
Все покину, і долину
До самого Бога

Молитися... а до того
Я не знаю Бога.
Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Франтішек БІЛЕК, Магістр Ян Гус.
Пам'ятник у м. Табор (деталь), 1928

ЄРЕТИК

Шафарикові

*З*апалили у сусіда
нову добру хату
злі сусіди; нагрілися

Ї полягали спати,
І забули сірий попіл
По вітру розвіять.
Лежить попіл на розпнутті,
А в попелі тліє
Іскра огню великого.
Тліє, не вгасає,
Жде підпалу, як той месник,
Часу дожидає,
Злого часу. Тліла іскра,
Тліла, дожидала
На розпнутті широкому,
Та й гаснути стала.

Отак німота запалила
Велику хату. І сім'ю,
Сім'ю слав'ян роз'єднала
І тихо, тихо упустила
Усобищ лютюю змію.

Полилися ріки крові,
Пожар загасили.
А німгики пожарище
Ї сирот розділили.
Виростали у кайданах
Слав'янські діти,
І забули у неволі,
Що вони на світі!
А на давнім пожарищі
Іскра братства тліла,
Дотлівала, дожидала
Рук твердих та смілих.
І дождалась... Прозрів еси
В попелі глибоко
Огонь добрий смілим серцем,
Смілим орлім оком!
І засвітив, любомудре,
Світоз правди, волі...
І слав'ян сім'ю велику
Во тьмі і неволі
Перелігив до одного,
Перелігив трупи,

А не слав'ян. І став еси
На великих купах,
На розпнутті всесвітньому
Іезекіїлем,
І — о диво! трупи встали
І огі розкрили,
І брат з братом обнялися
І проговорили
Слово тихої любові
Навіки і віки!
І потекли в одно море
Слав'янські ріки!

Слава тобі, любомудре,
Чеху-слав'янине!
Що не дав ти потонути
В німецькій пугині
Нашій правді. Твоє море
Слав'янськеє, нове!
Затого вже буде повне,
І попливе човен
З широкими вітрилами
І з добрим кормилом,
Попливе на вольнім морі,

На широких хвилях,
Слава тобі, Шафаріку,
Вовіки і віки!
Що звів еси в одно море
Слав'янські ріки!

Привітай же в своїй славі
І мою убогу
Лепту-думу немудрую
Про геха святого,
Великого мученика,
Про славного Туса.
Прийми, отже. А я тихо
Богу помолюся,
Щоб усі слав'яне стали
Добрими братами,
І синами сонця правди,
І еретиками
Отакими, як констанцький
Єретик великий!
Мир мирві подарують
І славу вовіки!

*Камінь, що його будівниги відкинули,
той наріжним став каменем, —
від Господа сталося це,
і дивне воно в очах наших!*

*Камень, его же небрегоша зиждущи,
сей бысть въ главу угла:
отъ Господа бысть сей,
и есть дивенъ во очесѣхъ нашихъ.*

Псалом 117, стих 22.

Йоганн-Баттист ГОМАНН
Ukrania que et terra Cosaccorum...
Україна — земля козаків.
Нюрнберзька карта. 1716

*ругом неправда і неволя,
народ замушений мовчить.*

*І на апостольськїм престолі
Чернець годований сидить.
Людською кров'ю шинкує
І Рай у найми оддає!
Небесний Царю! Суд Твій всує,
І всує царствіє Твоє.*

*Розбойники, людодіди
Правду побороли,
Осміяли Твою славу,
І силу, і волю.
Земля плаче у кайданах,
Як за дїтьми матери.
Нема кому розкувати,
Одностайне стати
За Євангеліє правди,
За темні люди!
Нема кому! Боже! Боже!*

*Чи то ж і не буде?
Ні, настане час великий
Небесної кари.
Розпадуться три корони
На гордій тіарі!
Розпадуться! Благослови
На месть і на муки,
Благослови мої, Боже,
Нетвердій руки!»*

*Отак у келії правдивий
Іван Гус думав розірвати
Окови адові!.. і диво,
Святее диво покажуть
Огам незрячим. «Поборюсь...
За мене Бог!.. да совершиться!»
І в Віфліємськую каплицю
Пішов молитися добрий Гус.*

*о ім'я Господа Христа,
за нас розп'ятого на дріві,*

*І всіх апостолів святих,
Петра і Павла особливе,
Ми розрішаємо гріхи
Святою буллою сією
Рабині Божій!..»*

«Отій самій,

*Що водили по улицах
В Празі позавгора;
Отій самій, що хилилась
По шинках, по станях,
По гернегіх переходах,
По келіях п'яна!
Ота сама заробила
Ша буллу кутила —
Шепер свята!.. Боже! Боже!
Великая сило!*

*Великая славо! зглянься на людей,
Одпогнй од кару у світлому Раї.
За що пропадають? за що Ти караєш
Своїх і покорних, і добрих дітей?*

*За що закрив їх добрі оги,
І вольний розум окував
Кайданами лихої ноги!..
Прозріте, люди, день настав!
Розправте руки, змийте луду.
Проқиньтєсь, гехи, будьте люди,
А не помішище генцям!
Розбойники, кати в тіарах
Все потопили, все взяли,
Мов у Московії татарє,
І нам, сліпим, передали
Свої догмати!.. кров, пожари,
Всі зла на світі, войны, гвари,
Пекельних муқ безкраій ряд!..
І повен Рим байстрят!
От їх догмати і їх слава.
То явна слава... А тепер
Отим положено конглавом:
Хто без святої булли вмер —*

У некло просто; хто ж заплатить
За буллу вдвоє, ріж хоч брата,
Окроме папи і генця,
І в Рай іди! Конець концям!
У злодія вже злодій краде,
Та ще й у церкві. Гади! гади!
Чи напилися ви, чи ні
Людської крові?.. Не мені,
Великий Господи, простому,
Судить великіє діла
Твоєї волі. Люта зла
Не дієш без вини нікому.

Молюся, Господи, помилуй,
Спаси Ти нас, святая сило,
Язви язик мій за хули
Та язви мира ізціли.
Не дай згнуцятися лукавим
І над Твоєю візно-славой,
Ї над нами, простими людьми!..»

І плакав Гус, молитву дія,
І тязко плакав. Люд мовгав
І дивувався: що він діє,
На кого руку підійма!

«Дивіться, люде: осьде булла,
що я читав...» — і показав
перед народом. Всі здрогнули:
Іван Гус буллу розідрав!!
Із Віфліємської каплиці
Аж до всесвітньої столиці
Луна, гогогути, неслась.
Ченці ховуються... Мов кара,
Луна в конгаві оддалась —
І похилилася тіара!

Зашипіли, мов гадюки,
Ченці в Ватикані,
Шепочеться Авінйона
З римськими генцями,
Шепочуться антипапи,
Аж стіни трясуться
Од шопоту. Кардинали,
Як гадюки, в'ються
Круг тіари. Та нищезком,
Мов қоти, гризуться
За мишеня... Та й як пақи?
Однієї шкуру
Така сила... а м'ясива!
Аж здригнули мури,

Як загадали, що у Празі
Загелқали гуси
Та з орлами летять биться...
Конгав схаменувся,
Зібрав раду. Положили
Одностайне стати
Против Гуса. І в Констанці
Всіх ворон скликати!
Та стерегти якомога
І зверху і здолу,
Щоб не втекла сіра птаха
На слав'янське поле.

Як та галич поле қрила —
Ченці повалили
До Констанця; степи, шляхи,
Мов сарана, вқрили
Барони, герцоги і дюки,
Псарі, герольди, шинқарі,
І трубадури (қобзарі),
І шляхом війсьқо, мов гадюки.

За герцогинями німота;
Хто з соколами на руках,
Хто пішқи, верхи на ослақ —
Тақ аж қишить! Все на оқоту,
Мов гад у ірїї, поспїша!
О геху! Де твоя душа??
Дивись, що сили повалило —
Мов сарақина воювать
Або велиқого Аттілу!

У Празі глуқо гомоняць,
І цесаря, і Вягеслава,
І той собор тисягоглавий
Уголос лають! Не хотяць
Пусқать в Констанц Івана Гуса!
«Жив Бог! жива душа моя!
Брати, я смерті не боюся!
Я докажу отим зміям,
Я вирву їх несите жало!..»
І геқи Гуса провожсали,
Мов діти батьқа...

*адзвонили у Констанці
рано в усі дзвони.*

*Збиралися кардинали,
Гладкі та червоні,
Мов бугаї в загороду,
І прелатів лава.
І три папи, і баронство,
І вінгани глави;
Зібралися, мов Іуди,
На суд негестивий
Против Христа. Свари, гомін,
Що реве, то вие,
Як та орда у таборі,
Або жиди в школі...
І всім разом заціпило!..*

*Мов кедр серед поля
Ливанського, у қайданах
Став Гус перед ними!
І оқинув негестивих
Орліми огима.*

*Затрусилась, побіліли,
Мовґци озирали
Мугеника. «Чого мене —
Чи на прю позвали?
Чи дивиться на қайдани??»
«Мовґци, геше смілий...» —
Гадюкою зашипіли,
Звірем заревіли.
«Ти єретик! ти єретик!
Ти сієш розқоли!
Усобища розвіваєш,
Святійшої воли
Не приймаєш!..» — «Одно слово!»
«Ти Богом проқлятий!
Ти єретик! ти єретик!.. —
Ревіли прелати. —
Ти усобник!..» — «Одно слово».
«Ти всіми проқлятий!..»
Подивився Гус на папи
Та й вийшов з палати!..*

*«Поборолі! поборолі!..» —
Мов обеленіли.
«Автодафе! автодафе!..» —
Туртом заревіли.*

*І цілу ніг бенкетовали
Ченці, барони... всі пили
І, п'яні, Гуса проқлинали,
Аж поқи дзвони загули.
І світ настав... Ідуть молитесья
Ченці за Гуса. З-за гори
Червоне сонце аж горить.
І сонце ҳоге подивиться,
Що будуть з праведним творить?!*

*Задзвонили в усі дзвони,
І повели Гуса
На Голгофу у қайданах
І не стрепенувся...
Перед огнем; став на йому
І молитву діє:
«О Господи милосердий,
Що я заподівав
Оцим людям? Твоім людям!
За що мене судять!*

*За що мене розпинають?
Люди! добрі люди!
Молітєся!.. неповинні —
І з вами те буде!
Молітєся! люті звірі
Прийшли в овніх іскурах
І пазурі розпустили...
Ні гори, ні мури
Не сховають. Розіллється
Червоне море
Қрові! қрові з дітей ваших.
О горе! о горе!
Онде вони! в ясных ризах.
Їх лютіі огі...
Уже қрові!..» — «Пали! пали!..»
«Қрові! қрові ҳоғуть!
Қрові вашої!..» І димом
Праведного вқрило.
«Молітєся! молітєся!
Господи, помилуй,
Прости Ти їм, бо не знають!..»
Та й не гути стало!
Мов собақи, қола огню
Қругом ченці стали.
Боялися, щоб не виліз*

Гадиною з жару
Та не повис на қороні
Або на тіарі.
Погас огонь, дунув вітер
І попіл розвіяв.
І бажили на тіарі
Червоного змія
Прості люде. Пішли генці
Ї Те Деит співали,
Розійшлися по трапезах
І трапезували
І день і ніг, аж попухли.
Малою сім'єю
Зійшлись геґи, взяли землі
З-під қостра і з нею
Пішли в Прагу. Отак Туса
Ченці осудили,
Запалили... Та Божого

Слова не спалили,
Не вгадали, що вилетить
Орел із-за хмари
Замість гуся і розклює
Високу тіару.
Байдуже їм, розлетілись,
Мов тії ворони,
З қрoвaвoгo тoгo св'ятa.
Ченці і барони
Розвернулися у будинках
І гадки не мають —
Бенкетують та інқоли
Те Деит співають.
Все зробили...

Постривайте!

Он над головою
Старий Жижка з Шаборова
Махнув булавою.

Йоганнес ГАРТЛІБ
Гуситська війна
(деталь). 1437

а що ми любимо Богдана?

*За те, що москалі його забули,
У дурні німгики обули
Великомудрого гетьмана.*

Тарас ШЕВЧЕНКО
Дари в Чигрині 1649 року
(деталь). 1844

Богданівська руїна
в Суботіві

Тарас ШЕВЧЕНКО
Руїни в Суботіві. 1845

Тарас ШЕВЧЕНКО
Автопортрет. 1847

ПОЕЗІЯ

1847

Рене МАГРІТТ
Повернення
(деталь). 1940

*Думи мої, думи мої,
ви мої єдині,
не кидайте жог ви мене*

*При лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
Мої голуб'ята,
Із-за Дніпра широкого
У степ погуляти
З киргизами убогими.
Вони вже убогі,
Уже голі... Та на волі
Ще моляться Богу.
Прилітайте ж, мої любі,
Тихими речами
Привітаю вас, як діток,
І заплачу з вами.*

КНЯЖНА

Поема

Палсвайс, капличка.
Чистилице (деталь)

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

*Зоре моя вечірняя,
зійди над горою,
поговорим ти́хесенько
в неволі з тобою.*

*Розкажи, як за горою
Сонечко сідає,
Як у Дніпра веселогка
Воду позигає.
Як широка сокорина
Віти розпустила...
А над самою водою
Верба похилилась;
Аж по воді розіслала
Зелені віти,
А на вітах гойдаються
Нехрещені діти.
Як у полі на могилі
Вовкулак ногує,*

*А сиз в лісі та на стрісі
Недолю віщує.
Як сон-трава при долині
Вночі розивітає...
А про людей... Та нехай їм.
Я їх, добрих, знаю.
Добре знаю. Зоре моя!
Мій друже єдиний!
І хто знає, що діється
В нас на Україні?
А я знаю. І розкажу
Тобі; й спать не ляжу.
А ти завтра ти́хесенько
Богові розкажеш.*

Микола ПИМОНЕНКО
Вечоріє (деталь). 1900

*Село! І серце одпогине:
село на нашій Україні —
ненаге писанка, село.*

*Зеленим гаєм поросло.
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Ненаге диво. А кругом
Широколисті тополі,
А там і ліс, і ліс, і поле,
І сині гори за Дніпром.
Сам Бог витає над селом.*

*Село! Село! Веселі хати!
Веселі здалека палати,
Бодай ви терном поросли!
Щоб люди й сліду не найшли,
Щоб і не знали, де й шукати.
В тому Господньому селі,
На нашій славній Україні,
Не знаю, де вони взялись, —
Приблуда князь. Була й княгиня.
Ще молоді собі були,*

*Жили самі. Були багаті,
Високі на горі палати,
Чималий у яру ставок,
І верби, і тополі,
І вітряки на полі,
І долом геть собі село
Понад водою простяглося.*

*Колись там весело було.
Бувало, літом і зимою
Музика тне, вино рікою
Гостей неситих налива...
А князь аж синій похоржає,
Та сам несмілих наливає,
Та ще й покрикує «віват!».
Гуляє князь, гуляють гості;
І покотились на помості...
А завтра знову ожива,
І знову п'є, і знов гуляє,
І так за днями день минає,
Мужичькі душі аж пишцять.*

*Судовики благають Бога...
П'яниці, знай собі, кричать:
— І патріот! І брат убогих!
Наш славний князь!
Віват! Віват! —
А патріот, убогих брат...
Догку й телижку однімає
У мужика... І Бог не знає,
А може, й знає, та мовчить.*

*Княгиня взаперті сидить,
Її і в сні не пускає
Убогих брат. А що ж робить?
Сама втекла і повінчалась,
І батько й мати не пускали,
Казали: вгору не залазь.
Так ні, за князя. От і князь!
От і пишайсь тепер, княгине!*

*Загинеш, серденько, загинеш,
Мов ряст весною уночі.
Засхнеш, не знатимеш нічого,
Не знатимеш, як хвалять Бога,
Як люде люблять, живучи.
А жить так, Господи, хотілось!*

*Хотілось любити,
Хоть годонок, хоть часонок
На світ подивитись.
Не довелося, а все було,
Всього понадбала
Стара мати. Саму тебе
Мов намалювала,
Хоч молись перед тобою,
Мов перед святою...
Красо моя молодая,
Горенько з тобою!
Жить би, жить*

*та славить Бога
І добро творити,
Та Божою красою
Людей веселити.
Так же ні. А молодії
Та карії оці
Щоб марніли в самотині...
Можє, Бог так хоче?
Божє! Божє! Даєш волю
І розум на світі,
Красу даєш, серце гисте...
Та не даєш жити.
Не даєш на рай веселий,*

*На світ твій великий
Надивитись, намолитись
І заснуть навіки.*

*Невесело на світі жить,
Коли нема кого любить.
Отак і їй, одній-єдиній,
Ще молодій своїй княгині,
Красу і серце засушить
І марне згинуть в самотині.
Аж страшно!.. А вона молилась
І жити у Господа просилась,
Бо буде вже кого любить.
Вона вже матір'ю ходила,
Уже пишалась і любила
Своє дитя. І дав дожить
Господь їй радості на світі.
Узрїть його, поціловать
Своє єдине дитя,
І перший крик його погути...
Ох, діти! Діти! Діти!
Велика Божя благодать!
Сльози висохли, пропали,
Сонце просіяло.
І княгиня з дитиною*

*Не тією стала.
Ніби на світ народилась —
Тралась, веселилась...
І княжні своїй маленькій
Сорогетки шила.
І маленькі рукавчата
Шовком вишивала,
І купала, їй колихала,
Сама й годувала.
Бо княгині тільки вміють
Привести дитину.
А годувать та доглядать
Не вміють княгині.
А потім оха: — Забуває
Мене мій Поль або Філат! —
За що ж воно тебе згадає?
За те, хіба, що привела?
А моя свою дитину
Сама доглядала.
А п'яного свого князя
І не допускала.
Мов яблужко у садочку,
Жоҳалась дитина.
І говорить уже стало,
І вчила княгиня*

*Тільки «мамо» вимовляти,
А «тато» не вчила...
І книжечок з куншиками
В Ромні накупила.
Забавляла, розмовляла,
І Богу молитись,
І азбуку по куншиках
Заходила вчити.
І що Божий день купала,
Рано спати клала
І пилюнок на неї
Впасти не давала.
І всю нігеньку над нею
Витала, не спала.
Надивлялась, любувалась
Княжною своєю...
І жениха їй єднала,
І раділа з нею,
І плакала; довгі коси
Уже розлітала
І, лишенько, свого князя
П'яного згадала —
У мундирі. Та й закрила
Заплакані очі.
А дитині ніби сниться,*

*Мов вимовить хоче:
— Не плач, мамо, не розлітай
Мої довгі коси —
Посігуться... — Що день Божий
Радості приносить
Своїй матері щасливій
Догда уродлива.
Мов тополя, виростає
Світові на диво.
Виростає... Та недовго
Буде веселити
Свою матір. Бог карає
Княгиню на світі...
А за віщо? Чудно людям,
Бо люде не знають,
Чому добре змирає,
Злеє оживає.
Занедужала княгиня,
І князь схаменувся.
За бабами-знахурками
По селах метнувся.
Наїхали... Заходились.
Лігили, лігили...
Поки її, безталанну,
В труну положили.*

Не стало на селі княгині,
І гусли знову загули.
А сирота її в селі,
Її єдина дитина!
Мов одірвалось од гіллі,
Ненагодоване і босе,
Сорогегку до зносу носить.
Спеклося, бідне, на жару.
Лопуцьки їсть, ставогьки гатить
В калюжах з дїтьми у яру.
Умийся, серденько! Бо мати
Он дивиться й не пізнає
Межи дїтьми дитя своє.
І думає: тебе не стало...
Умийся, серце, щоб пізнала
Тебе, єдиную свою...
І Господа б благословляла
За долю добру твою.
Умилася. А добрі люде
Прибрали, в Київ одвезли
У інститут. А там що буде,
Побагим. Гусли загули,
Гуляє князь, гуляють гості,
Ревуть палати на помості,
А голод стогне на селі.

І стогне він, стогне по всій Україні.
Жара Господєва. Тисягами гинуть
Голодні люде. А скурти гниють.
А пани й полову жидам продають.
Та голоду раді, та Бога благають,
Щоб ще хоч годожок хлібець не рожав.
Тойді б і в Парижі, і іншому краї
Наш брат хуторянин себе покажав.
А Бог куняє. Бо се було б диво,
Щоб гуті і багить — і не покаратъ.
Або вже аж надто долготерпеливий...
Минають літа; люде гинуть,
Лютує голод в Україні,
Лютує в княжому селі.
Скурти вже княжі погнили.
А він байдуже — п'є, гуляє
Та жиди з грїшми виглядає.
Нема жидка... Хліби зійшли,
Радіють люде, Бога просять...
Аж ось із Києва привозять
Княжну. Мов сонегько зійшло
Над обікраденим селом.
Чорнобрива, кароока,
Вилитая мати.
Тїлькько смутна, невесела...

Чого б сумувати?
Або, може, вже такою
Воно й уродилось?
Або, може, молодее
Чи не полюбило
Кого-небудь? Ні, нікого.
Весела гуляла,
Мов ласогька з кубелегька,
На світ виглядала
З того Києва. Аж поқи
Побагила села
Знівегені. З того часу
Стала невесела.

Мов сизая голубонька,
Село облетіла.
У всіх була, всіх багила,
Всі повеселіли.
Там словами привітала,
Там нагодувала...
Що день Божий обходила
Село. Помагала
Усякому. А сироти
До неї в поқої

Приходили. І матір'ю
Своєю святою
Її звали. І все село
За неї молилось...
А тим гасом жиди в селі
З грїшми появились.
Радіє князь, запродує
З половиною жито.
І молотить виганяє
Людей недобитих,
Змолотили, нївроку їм,
За одну годину
І з клунєю провіяли...
Князь і не спогинув,
На могорич закликає,
Та п'є, та гуляє
Аж у гаї... Бо в поқоях
Догька спогиває.

Гармидер, галас, гам у гаї,
Срамотні співи. Аж лящить
Жіногий регот. Забиває,
Реве хазяїн: — Будем пить,
Аж поқи наша доня спить.

*А доня взаперті сидить
В своєму сумному покої
І дивиться, як над горою
Червоний місяць аж горить,
З-за хмари тихо виступає.
І ніби гори оживають.
Дуби з дїброви, мов дива,
У поле тихо одхджають.
І пугач пуга, і сова
З-під стріхи в поле вилітає,
А жаби крякають, гудуть.
Дивіться, оті молодії,
Як зорі Божії встають,
Як сходить місяць, червоніє...
Дивіться, поки вас гріє,
А зорі спати не дають.
Толовою молодою
На руки схлилась,
До півночі невесела
На зорі дивилась
Княжна моя. Дивилася...
Та й плакати стала.
Можє, серце яке лихо
Тихо прошентало?
Та байдуже. Поплакала*

*Трошки, усміхнулась,
Помолилась та й спати лягла.
І тихо заснула.*

*В гаю все покотом лежало —
Пляшки і гості, де що впало,
Там і осталоє. Сам не впає,
Остатню каплю допивав.
Та й ту допив. Встає, не пада,
Іде в покої... Схверний гаде!
Куда ти лізеш? Схаменись!
Не схаменувся, кляч виймає,
Прийшов, і двері одмикає,
І лізе до догки. Прокинись!
Прокинись, гистая! Схонись,
Убий гадюку, покусая!
Убий, і Бог не покарає!
Як тая Ченгіо қолись
Убила батька кардинала
І Саваофа не злякалась.
Ні, не прокинулася, спить,
А Бог хот багить, та мовжить,
Тріхам велиқим потурає.
Не гуть нігого. Час минає.
А потім крик, а потім свалт,*

*І плач погули із палат —
Погули сови. Потім знову
Не гуть нігого. І в той час
Сқирти і қлуня зайнялись,
І зорі зникли. Хот би слово,
Хот би де голос обізвавсь.
Пани в гаю не ворушились,
А люде збіглись та дивились,
Як дим до неба підіймавсь.*

*Прокинулись вранці гості.
Аж багать, що лихо,
Покинули свого князя
Та любо та тихо.
Так і ми його покинем,
Так і Бог покине.
Шебе тільки не покине
Лихая година,*

*Княжно моя безталанна,
Знівежений цвіте.
Ти ще будеш покутовать
Тріхи на сім світі,
Тріхи батьқові. О доле!
Луқавая доле!
Покинь її хоть на старість,
Хоть на гужім полі
На безлюдді. Не покинеш,
Поведеш до краю,
До самої домовини,
Сама й поховаєш.*

*В селі не багили й не гули,
Де вона поділась.
Думали, на пожарищі
Небога згоріла.*

*Г*тоїть село. Невесело
на горі палати
погорніли. Князь хиріє,

Нездужає встати,
А підвести нема кому,
Ніхто й не загляне
До грішного болящого
В будинку погані.
Люде трохи огуняли,
Господа благають,
Щоб княжна до їх вернулась.
А її немає
І не буде вже, святої...
Де ж вона поділась?
У Києві пресвятому
В герниці постриглась.

Родилась на світ жити, любити,
Сіять Господньою красою,
Витать над грішними святою
І всякому добро творить.
А сталося ось як: У герницях
Занапастилося добро...

Блукуючи по Україні,
Прибивсь яқось і в Чигирин,
І в монастир отой дівочий,
Що за піскаами на болоті
У лозах самотний стоїть.
Отам мені і розказала
Стара герниця новину.
Що в монастир до їх зайшла
Княжна якась із-за Дніпра
Позаторік. Одногивала,
Та й Богу душу oddала...
«Вона була ще молодою
І прехорошая собою.
На сонці дуже запеклась,
Та й занедужала. Лежала
Недовго щось, седмиці з три,
І все до крихти розказала...
Мені і Хсенії-сестрі.
І вмерла в нас. І де ходила,
В яких-то праведних містах!
А в нас, сердешна, опогила.
Оце її свята могила...
Ще не поставили хреста».

Тарас ШЕВЧЕНКО
Чигиринський
монастир дівочий. 1845

Анрі РУССО
Спляча циганка (деталь). 1897

ВІДЬМА

Поема

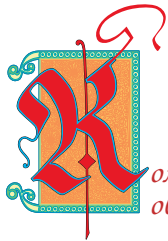

*Молюся,
знову уповаю,*

*І знову сльози виливаю,
І думу тяжкую мою
Ніким стінам передаю.
Озовіться ж, заплачте,
Німії, зо мною
Над неправдою людською,
Над долею злою.
Озовіться! А за вами,
Можже, озветься
Безталання невсипуще
І нам усміхнеться.*

*Поеднає з недолею
І з людьми, і скаже
Спасибі нам. Помолиться
Ї тихо спати ляже.
І примиренному присняться
І люде добрі, і любов,
І все добро. І встане вранці
Веселий, і забуде знов
Свою недолю. І в неволі
Познає рай, познає волю
І всетворящую любов.*

Молільник
(деталь). XVIII ст.

оло осеннього Миколи,
обідрані, трохи не голі,

Бендерським шляхом уночі
Ишли цигане. Я йдуги,
Звигайне, вольниє, співали.
Ишли, ишли, а потім стали.
Шатро край шляху розп'яли,
Огонь гималій розвели
І кругом його посідали.
Хто з шашликом, а хто і так.
Зате він вольний, як козак
Қолись-то був. Сидять, куняють,
А за шатром в степу співає,
Ненаге п'яна, з приданок
Додому йдуги, молодиця:
«Ой у новій хаті
Полягали спати,
Молодій приснилось,
Що мати сказала,
Свеқор оженився,
Батько утопився.
І... гу...»

Цигане слухають, сміються.
«І де ті люде тут возьмуться?
Оце, мабуть, із-за Дністра,
Бо тут все степ... Мара! Мара!»
Цигане крикнули, схопились.
А перед ними опинилось
Те, що співало. Жаль і страх!
В свитині латаній дрожала
Яксь людина. На ногах
І на руках повиступала
Од стужі кров; аж струтом стала.
І довгі қоси в реп'яхах
О поли бились в қовтунах.
Постояла, а потім сіла
Қоло огню, і руки гріла
На самім полум'ї. «Ну, так!
Оженився неборақ!» —
Сама собі вона шептала
І тяжқо, страшно усмічалась.
Що ж се таке? Се не мара.
Моя се мати і сестра.
Моя се відьма, щоб ви знали.

Цигане
А відкіля ти, молодице?

Відьма
Хто, я?

Співає.
Яқ була я молодиця,
Цілували мене в лице,
А як стала стара баба,
Цілували б, була б рада.

Циган
Співуга, нізого сказать.
Яқби собі тақу достать,
Та ще й з медведем...

Відьма
Я співаю.
Чи то сижу, ти то гуляю,
Все співаю, все співаю,
Уже забула говорить...
А перше добре говорила.

Циган
Де ж ти була, що заблудила?

Відьма
Хто, я? ти ти?

Шепче.
Цить лишень, цить.
Он, бағ, зо мною пан лежить.
Огонь погас, а місяць сқодить,
В яру пасеться вовқулақ...

Усміхнувшись.
Я в приданқах була, впилася,
І молода не придалася...
А все то проқлятї пани
З дівғатами тақее діють...
Ще треба другу одружить.
Пїду, без мене не зуміють
І в домовину положить...

Цигане
Не йди, небого, будь ти з нами.
У нас, ей-богу, добре жить.

Відьма
А діти есть у вас?

Цигане

Немає.

Відьма

Кого ж годуєте есте?
Кого ви спати кладете?
Кого қолишете вногі?
Лягаюги і встаюги,
За кого молитесь? Ох, діти!
І все діти! і все діти!
Не знаю, де од їх подітись.
Де не піду, й вони за мною,
Вони з'їдять мене қолись...

Цигане

Не плач, небого, не журишь.
У нас дітей нема й забоду.

Відьма

Хог з гори та в воду.

І відьма тяжко заридала.

Цигане мовгқи дивувались,
поқи поснули, де хто внав.
Вона ж не спала, не журилась,
Сиділа, ноги устромила

В гарязий попіл. Виступав
Щербатий місяць з-за могили
І на шатро мов позирав,
Аж поқи хмари заступили.

Чом не спитьсья багатому
Сивому, гладқому?
Чом не спитьсья убогому
Сироті старому?
Один дума, як би його
Достроїть палати.
Другий дума, як би його
На подзвін придбати.
Один старий одпогине
В пишній домовині.
Другий старий і так собі
Де-небудь під тином.
І обидва спогивають,
І гадқи не мають.
Убогого не згадують,
А того ще й лають.

Коло огню старий циган
З люлькою қуняє.
Позирає на прибуду
Й на подзвін не дбає.

Циган

Чому не ляжеш, не спогинеш?
Зірниця сқодить, подивись.

Відьма

Дивилась я, вже ти дивись.

Циган

Ми рано рушимо, поқинем,
Яқ не проспишься.

Відьма

Не просплюсь.
Я вже ніколи не просплюсь.
Отақ де-небудь і загину
У бур'яні...

Співає тихо.

Таю, гаю, темний гаю,
Шхеньқий Дунаю,
Ой у гаї погуляю,
В Дунаї сқупаюсь.
В зеленому баговинні
Шроқи одпогину...
Ша, може, ще хог қаліку
Приведу дитину...

Дарма, аби собі ходило
Ша вміло матір проқлинать.
А он, ги багиш, на могилі
Огима луна қошеня?
Іди до мене. Қиццю, қиццю...
Не йде проқляте бісеня!
А то дала б тобі напитьсья
З моєї гистой қриниці...

Присібує.

Стоїть қутя на поқуті,
А в запігқи діти.
Наплодила, наводила,
Ша нема де діти:
Чи то потопити?
Чи то подушити?
Чи жидові на қров продать,
А гроші пропити?

Що, добре наші завдають?
Сідай лиш ближгеньқо, отут.
Ото-то й то! А ти не знаєш...
Що я в Волощині була.
Я розқажу, як нагадаю.
Близнят в Бендерах привела.
У білих Яссах қолихала,

У Дунаєві купала,
В Турецьгині сповила
Та додому однесла —
Аж у Київ. Та вже дома
Без кадила, без кропила
За три шаги охрестила,
А три шаги пропила.
Упилася, упилась!
І досі п'яна!..
І вже ніколи не прослюся,
Бо я вже й Бога не боюся
І не соромлюся людей.
Коли б мені отих дітей
Найти де-небудь! Ти не знаєш,
Чи є в Турецьгині война?

Циган

Була қолись, тепер нема.
Умер найстарший старшина.

Відьма

А я думала, що й досі...
Аж уже немає.
Слухай лишень, скажу тобі,
Кого я шукаю.
Я шукаю Наталогку

Та сина Івана.
Догку своєю Наталоньку...
Та шукаю пана,
Того ірода, що, знаєш?..
Стривай, нагадала.
Як була я молодою,
І гадки не мала,
По садогку похажала,
Квітгалась, пишалась.
А він мене і набагив,
Ірод!.. І не снилось,
Що я була крепаккою,
А то б утопилась,
Було б легше. От, набагив,
Та й бере в покої,
І стриже, ненаге хлопча,
І в похід з собою
Бере мене. У Бендери
Прийшли ми. Стояли
З москалями на квартирях,
А москалі за Дунаєм
Турка воювали.
Тут дав Бог мені близнята,
Якраз против Спаси.
А він мене і покинув,
Не вступив і в хату,

На дітей своїх не глянув,
Луципер проклятий!
Пішов собі з москалями,
А я з байстрюками
Повертала в Україну
Степами, тернами,
Острижена. Та й байдуже.
У селах питала
Шлях у Київ. І що з мене
Люде насміялись...
Трохи була не втопилась,
Та жаль було кинуть
Близняток. То саяк, то так
На свою країну
Придибала. Одногила,
Вегера діждалась,
Та й у село. Хотілось, баг,
Щоб люде не знали.
От я крадусь по підтинню
До своєї хати.
В хаті темно, нема дома
Або вже ліг спати
Мій батєкко одинокий.
Я ледве ступаю,
Вхожу в хату. Аж щось стогне,

Ніби умирає, —
То мій батєкко. І нікому
Ні перехрестити,
Ні рук скласти. О прокляті,
Лукавії діти,
Що ви дієте на світі!..
Я перелякалась,
Хата пустою смерділа.
От я заховала
Близнят своїх у коморі,
Вбігаю у хату,
А він уже ледве дише...
Я до його: «Тату!
Мій татогку! це я прийшла».
За руки хватаю.
«Це я», — кажу. А він мені
Шепче: «Я прощаю.
Я прощаю». Тілько й гула.
Здається, я впала.
І заснула. Якби була
Довіку проспала!
Отівногі прокинулась —
Як у ямі, в хаті.
А за руку батєкко давить.
«Тату! — кригу. — Тату!»

А він уже так, як крига...
Насилу я руку
Випругала. Що, цигане,
Якби таку суку
Тобі догку. Що б зробив?

Циган

Єй-богу, не знаю.

Відьма

Та мовти вже, бо забуду.
Потім не загадаю.
Дітей, багся, годувала
Та в засік ховала.
Та огінок, се вже вранці,
Клогтям вимощала,
Щоб не знать було, що стриґа.
Прибралась, ходила,
Поқи люде домовину
Надворі робили.
Доробили, положили,
Понесли, сховали...
І одна я, як билина
На полі, осталась
На сім світі... Були діти,
І тиx не осталось.

Через яр ходила
Та воду носила,
Коровай сама бгала,
Догку оддавала,
Сина оженила...
І... гу...

Циган

Не скигли, бо ти всіx побудиш.

Відьма

Хіба я скиглю, навісний?

Циган

Та добре, добре. Що дальш буде?
Розказуй дальше.

Відьма

Що даси?

Навариш завтра мамалиги?
Я кукурузи принесу.

Нагадала! Нагадала!
З догкою ліг спати...
Завдав сина у лакеї...
Громадою з хати

Виганяли... Нагадала.
Я собақ дражнила
Попід вікнами з старцями.
І байстряг носила
За плегима. Щоб привгались...
Аж і сам приїхав.
Я до його қинулася,
Забудуги лиxо.
Привітав мене, луципер,
Благословив дітоқ
Та й забрав їх у поқої...
Ростуть мої қвіти!
Та й виресли. Сина Йвана
Оддав якійсь пані
У лакеї. А Наталю...
Чи твої цигане
Всі поснули?

Циган

Всі поснули.

Відьма

Бо щоб не погули
Мого слова. Страшно буде.
І ти, старий друже,
Злякаєшся, як вимовлю...

Чи тобі байдуже?
Наталоньку! Дитя своє!
Грод негестивий!..
Занапастив... А до того
Посилає в Київ
Мене, багиш, молитися.
Я, дурна, й ходила,
І молилась... Ні, цигане,
Я марне молилась.
Чи в вас єсть бог який-небудь?
В нас його немає...
Пани вқрали та в шқатулі
У себе й ховають.

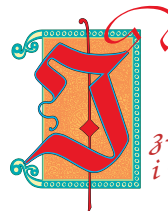
Вертаюся із Києва —
Замкнуті поқої.
Він узав її з собою
Та й поїхав з нею,
З Наталею... Чи гуєш ти?
І остриг, проклятий,
Дитя своє. Полетіла
Я його шуқати
В Волощину. Та й шуқаю.
Совою літаю
Над байрақами. Та дітоқ,
Дітогоқ шуқаю,

Наталоньку!.. Ні, ні, ні, ні!
Я шукаю пана.
Розірву!.. Возьміть до себе
І мене, цигане,
Я медведя водитиму,
А як найду қата,
То й спущу його на його.
Отойді, проклятий!..
Ні, не спущу. Сама його
Загризу... Чи гуєш?
Одружимось, мое серце,
А й досі дівую.
А сина вже оженила,
А дочка й так буде.
Лазитиме попідтинню,
Поқи найдуть люде
Неживою. Чи ти багив?
Там такий хорошиий
Мій син Іван... Ух, холодно!
Позич мені грошей,
Намиста доброго куплю
Та й тебе повішу,
А сама піду додому...
Дивись, миша, миша

Несе у Київ мишенят.
Не донесеш, утопиш десь,
Або пан одніме.
Чи я найду моїх діток,
Чи так і загину?

Та й замовкла, мов заснула.
Цигане вставали,
Розбирали шатро своє,
В дорогу рушали
Та й рушили. Пішли степом.
І вона, небога
Безталанна, встала мовчқи
І нібито Богу
Нишқом собі помолилась,
Та й пошқандибала
За циганами. І тихо,
Тихеньқо співала:

Кажуть люде, що суд буде,
А суду не буде.
Бо мене вже осудили
На сім світі люде.

З-за Дністра пішли цигане
і на Волинь і на Україну.

За селом село минали
В городи ходили,
І марою за собою
Приблуду водили.
І співала, й танцювала,
Не пила й не їла...
Ненаге смерть з циганами
По селах ходила.
Потім разом схаменулась,
Стала їсти й пити,
І ховатись за шатрами,
І Богу молитись.
Щось таке їй поробила
Стара Маріула.
Яқимсь зіллям напувала,
То воно й минулось.
Потім її стала вчити
І ліқарувати,

Які трави, що од того
І де їх шуқати.
Яқ сушити, яқ варити...
Всьому, всьому вчила
Маріула. А та вчилась
Та Богу молилась.
Минуло літо, уже й друге,
І третє настало;
Уже прийшли в Україну...
Жаль їй тогось стало?
Поклонилась Маріулі
За науқу в ноги,
Попрощалась з циганами,
Помолилась Богу;
Та й пішла собі, небога,
На свою країну.
«Вернись, — каже, — хоч погляну
На дочку, на сина».

*Не довелось. Пан вернувся,
Покинув Наталю
в Московщині. А ти її
За Дністром шукала.
Сина Івана молодого
Оддали в салдати
За те, що ти не навчила
Панів шанувати.
До кого ж ти прихилишся?
Нікого немає!..
До людей хились, небого,
Люде привітають.*

*Пан, вернувшись, занедужав,
Стогне, пропадає.
А вона набрала зилля
Ша пішла в палати
Ліжить його, помагати,
А не проклинати.
Не помогла болящому,*

*Бо не допустили.
А як умер, то за його
Богу помолилась.
І жила собі святою,
Дівчат наугала,
Щоб з панами не кохались,
Людей не цурались.
«А то Бог вас покарає,
А ще гірше люде;
Люде горді, неправедні,
Своїм судом судять».
Отак вона наугала,
Болящих ліжила.
А з убогим остатньою
Жрихтою ділилась.
Люде добрі і розумні
Добре її знали.
А все-таки покриткою
І відьмою звали.*

Огюст РАФФЕ
Мандрівка молдавських
циган (деталь). 1837

ЛІЛЕЯ

*а що мене, як росла я,
люде не любили?*

*За що мене, як виросла,
Молодую вбили?
За що вони тепер мене
В палатах вітають,
Царівною називають,
Огей не спускають
З мого цвіту? Дивуються,
Не знають, де діти!
Скажи мені, мій братику,
Королевий Цвіте!»
«Я не знаю, моя сестро».
І Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
До білого пониклого
Лигенька Лілеї.
І заплакала Лілея*

*Росою-сльозою...
Заплакала і сказала:
«Брате мій, з тобою
Ми давно вже кохаємось,
А я й не сказала,
Як була я людиною,
Як я мордувалась».*

*Моя мати... того вона,
Вона все журилась
І на мене, на дитину,
Дивилась, дивилась
І плакала? Я не знаю,
Мій брате єдиний!
Хто їй лихо заподіяв?
Я була дитина,
Я гралася, забавлялась,
А вона все в'яла,
Та нашого злого пана
Жляла-проклинала.*

*Та й умерла. А мене пан
Взяв догодувати.
Я виросла, викохалась
У білих палатах,
Я не знала, що байстря я,
Що його дитина.
Пан поїхав десь далеко,
А мене покинув.
І прокляли його люде,
Будинок спалили...
А мене, не знаю за що,
Убити не вбили,
Тільки мої довгі коси
Остригли, накрили
Острижену гангіркою.
Та ще й реготались.
Жиди навіть негистії
На мене плювали.
Отаке-то, мій братику,
Було мені в світі.
Молодого, короткого
Не дали дожити
Люде віку. Я умерла
Зимою під тином,
А весною процвіла я
Цвітом при долині,*

*Цвітом білим, як сніг, білим!
Аж гай звеселила.
Зимою люде... Боже мій!
В хату не пустили.
А весною, мов на диво,
На мене дивились.
А дівчата зацвітгались
І погали звати
Лілею-снігоцвітом;
І я процвітати
Стала в гаї, і в теплиці,
І в білих палатах.
Скажи ж мені, мій братику,
Королевий Цвіте,
Нащо мене Бог поставив
Цвітом на сім світі?
Щоб людей я веселила,
Тих самих, що вбили
Мене й матір?.. Милосердий
Святий Боже милий!»
І заплакала Лілея,
А Цвіт Королевий
Схилив свою головоньку
Червоно-рожеву
На білеє пониклеє
Лигенько Лілеї.*

РУСАЛКА

*ородила мене мати
в високих палатах
та й понесла серед ноги*

*У Дніпрі скутати.
Купаюги, розмовляла
Зо мною, малою:
«Пливи, пливи, моя доню,
Дніпром за водою.
Та випливи русалкою
Завтра серед ноги,
А я вийду гуляти з ним,
А ти й залоскогеш.
Залоскоги, мое серце,
Нехай не сміється
Надо мною, молодю,
Нехай п'є-ун'ється
Не моїми кров-сльозами —
Синьою водою
Дніпровою. Нехай собі*

*Гуляє з догкою.
Пливи ж, моя єдина.
Хвили! мої хвили!
Привітайте русалоньку...» —
Та й заголосила,
Та й побігла. А я собі
Плила за водою,
Поки сестри не зостріли,
Не взяли з собою.
Уже з тиждень, як расту я,
З сестрами гуляю
Опівногі. Та з будинку
Батька виглядаю.
А може, вже поєдналась
З паном у палатах?
Може, знову розкошує*

*Моя грішна мати?» —
Та й замовкла русалочка,
В Дніпро поринула,
Мов плітогка. А лозина
Тихо похитнулась.*

*Вийшла мати погуляти,
Не спитьсья в палатах.
Пана Яна нема дома,
Ні з ким розмовляти.
А як прийшла до берега,
То й дожку згадала,
І згадала, як купала
І як примовляла.*

*Та й байдуже. Пішла собі
У палати спати.
Та не дійшла, довелося
В Дніпрі ногувати.
І незгулась, як зуспіли
Дніпрові дівгата —
Та до неї, ухопили,
Та й ну з нею гратись,
Радісінькі, що піймали,
Трались, лоскотали,
Поки в вершу не запхали...
Та й зареготались.
Одна тільки русалонька
Не зареготалась.*

ХУСТИНА

*А ти то на те Божя воля?
А ти такая її доля?
А росла в наймах,
А виростала,*

*З сиротою покохалася.
Неборак, як голуб, з нею,
З безталанною своєю,
Од зіроньки до зіроньки
Сидять собі у вдівоньки.
Сидять собі, розмовляють,
Прегистої дождають.
Дождалися... З Чигирина
По всій славній Україні
Заревли великі дзвони,
Щоб сідали хлопці коні,
Щоб межі-шаблі гострили
Та збирались на веселля,
На веселе погуляння,
На кроваве залицяння.*

*У неділеньку та ранесенько
Сурми-труби вигравали.
В похід, у дорогу славні компанійці
До схід сонечка рушали.
Випроважала вдова свого сина,
Тіу єдиную дитину.
Випроважала сестра свого брата.
А сірому сиротина
Випроважала: коня напувала
До зірниць із криниці,
Виносила зброю — шаблю золотую
І рушницю-гаківницю.
Випроважала три поля, три милі,
Процалася при долині.
Дарувала шиту шовками хустину,
Щоб згадував на гужині.*

*Ой хустино, хустиногко!
Мережана, шита.
Тільки й слави козацької —
Сідегко вкрити.*

*Вернулася, журилася,
на шлях битий дивилася.
Квітгалася, прибиралася,
Що день Божий сподівалась.
А в неділеньку ходила
Виглядати на могилу.*

*Мина літо, мина й друге,
А на третє линуть
Преславнії компанійці
В свою Україну.
Іде військо, іде й друге,
А за третім стиґа —
Не дивися, безталанна, —
Везуть тобі лих.*

*Везуть труну мальовану,
Китайкою криту.
А за нею з старшиною
Іде в горній світі
Сам полковник компанійський,
Характерник з Сігі.
За ним ідуть есаули
Та плагуть, ідуги.
Несуть пани есаули
Козацькую зброю:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали...
А на зброї... козацькая
Кров позасихала.
Ведуть коня вороного,
Розбиті копита...
А на йому сідегко,
Хустиною вкрите.*

ІРЖАВЕЦЬ

аробили қолись шведи
великої слави,
утікали з Мазепою

В Бендери з Полтави.
А за ними й Тордієнко...
Нарадила мати,
Як пшенигеньку пожати,
Полтаву достати.
Ой пожали б, якби були
Одностайне стали
Та з фастовським полковником
Темьмана єднали.
Не строміли б списи в стрісі
У Петра у свата.
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би їх прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б Матер Божя
В Криму за Україну.

Як мандрували день і ніч,
Як покидали запорожці
Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матер Божу,
А більш нічого не взяли,
І в Крим до хана понесли
На нове горе-Запорожся.

Заступила горна хмара
Та білу хмару.
Опанував запорожцем
Поганий татарин.
Хоч позволив хан на пісках
Новим кошом стати,
Та наказав запорожцям
Церкву будувати.
У наметі поставили
Образ Пресвятої
І крадькома молилися...

Боже мій з тобою!
Мій краю прекрасний, розкошний, багатий!
Хто тебе не мугив? Якби розкажуть
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякать
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувать.
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать?

Розказали қобзарі нам
Про войни і гвари,
Про тяжкеє лихоліття...
Про лютії қари,
Що ляхи нам завдавали —
Про все розказали.
Що ж діялось по шведгині!
То й вони зляқались!
Оніміли з переляку
Сліпі небораці.
Отак її воеводи,
Петрові собақи,
Рвали, гризли... І здалека

Запорожці гули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревноли.
Як погнали на болото
Город будувати.
Як плакала за дітками
Старенькая мати.
Як дітогқи на Орелі
Лінію қопали
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, гули запорожці
З далекого Криму,

Що конає Тетманщина,
Неповинно гине.
Чули, гули небожата,
Чули, та мовгали.
Бо їм добре на гужині
Мурзи завдавали.
Мордувались сіромахи,
Плакали, і з ними
Заплакала Матер Божя
Сльозами святими,
Заплакала милосерда,
Ненаге за сином.

Бог зглянувсь на ті сльози,
Прегистій сльози!
Побив Петра, побив ката
На наглій дорозі.
Вернулися запорожці,
Принесли з собою
В Тетманщину той гудовний
Образ Пресвятої.
Поставили в Іржавиці
В мурованім храмі.
Отам вона й досі плаге
Та за козаками.

ПОЛЯКАМ

*е як були ми козаками,
а унії не гуть було,
отам-то весело жилось!*

Братались з вольними ляхами,
Пишались вольними степами,
В садах кохались, цвіли,
Ненаге лілії, дівчата.
Пишалася синами мати,
Синами вольними... Росли,
Росли сини і веселили
Старії скорбнії літа...
Аж поки іменем Христа
Прийшли ксьондзи і запалили
Наш тихий рай. І розлили
Широке море сльоз і крові,
А сирот іменем Христовим
Замордували, розп'яли...
Поникли голови козагі,

Ненаге стоптана трава,
Україна плаге, стогне-плаге!
За головою голова
Додолю пада. Кат лютує,
А ксьондз скаженим язиком
Кричить: «Те Деит! Алілуя!..»

Отак-то, ляше, друже, брате!
Неситії ксьондзи, магнати
Нас порізнили, розвели,
А ми б і досі так жили.
Подай же руку козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай.

ЧЕРНЕЦЬ

*Києві на Подолі
було колись... І ніколи
не вернеться, що діялось,
не вернеться сподіване,*

*Не вернеться... А я, брате,
Таки буду сподіватись,
Таки буду виглядати,
Жалю серцю завдавати.*

*У Києві на Подолі
Братерська наша воля
Без холопа і без пана,
Сама собі у жупані
Розвернулася весела,
Аksamитом шляхи стеле,
А єдвабном застилає
І нікому не звертає.*

*У Києві на Подолі
Козаки гуляють.
Як ту воду, цєбром-відром
Вино розливають.
Льохи, шинки з шинкарками,
З винами, медами
Закутили запорожці
Та й тнуть қоряками.
А музика реве, грає,
Людей звеселяє.
А із Братства те бурсацтво
Мовчки виглядає.
Нема голій школі волі,
А то б догодила...
Кого ж то там з музикою
Люде обступили?*

*В гервоних штанях аksamитних
Матнею улицю мете.
Іде козак, — Ох, літа! літа!
Що ви творите? — На томе ж
Старий ударив в закаблукі,
Аж встала қурява! Отак!
Та ще й приспівує козак:*

*— По дорозі рак, рак,
Нехай буде так, так,
Якби таки молодиці
Посіяти мақ, мақ,*

*Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Останеться й передам.
А вже ж тії закаблукі
Набралися лиха й муки!
Дам лиха закаблукам,
Дам лиха закаблам,
Останеться й передам!*

*Аж до Межигорського Спаса
Потанцював сивий.
А за ним і товариство
І ввесь святий Київ.*

*Дотанцював аж до брами,
Қрикнув: «Пугу! пугу!
Привітайте, святі генці,
Товариша з Лугу!»
Свята брама одгинилась,
Қозака впустили,
І знов брама загинилась,
Навік загинилась
Қозакові. Хто ж цей сивий
Попрощався з світом?
Семен Палій, запорожець,
Лихом не добитий.*

*Ой високо сонце сходить,
Низенько заходить.
В довгій рясі по келії
Старий гернець ходить.
Іде гернець у Вишгород
На Київ дивиться,
Та посидить на пригорі,
Та хот пожуритись.
Іде гернець Дзвонқовую
У яр воду пити
Та згадує, як то тяжқо
Було жити в світі.*

Іде гернець у келію
Меж стіни німїї
Та згадує літа свої,
Літа молодїї.
Бере письмо святе в руки,
Голосно читає...
А думкою гернець старий
Далеко літає.

І тихнуть Божїї слова
І в келїї, неначе в Сїгї,
Братерство славне ожива.
А сивий гетьман, мов сова,
Ченцеві зазирає в вігї.
Музика, танці і Бердигів.
Кайдани брязкають... Москва,
Бори, сніги і Єнісей...
І покотились із огей
На рясу сльози... Бий поклони!
І плоть старегу усмирай.
Святе писаніє читай,

Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві не потурай,
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе весь вік дурило.
Присни ж його і занехай
Свою Борзну і Фастовщину,
Загине все, ти сам загинеш.
І не згадають, щоб ти знав...
І старець тяжко заривав.
Читати писаніє покинув.
Ходив по келїї. Ходив,
А потім сів і зажурився:
— Для того я на світ родився,
Свою Україну любив? —

До утрени завив з дзвіниці
великий дзвін. Чернець мій встав,
Надів клобук, взяв патерицю,
Перехрестився, готку взяв...
І за Україну молитись
Старий гернець пошкандибав.

дин у другого питаєм,
нащо нас мати привела?

Чи для добра? Чи то для зла?
Нащо живем? Чого бажаєм?
І, не дознавшись, умираєм,
А покидаємо діла...

Які ж мене, мій Боже милий,
Діла осудять на землі?
Бодай ті діти не росли,
Тебе, святого, не гнівили,
Що у неволі народились
І стид на Тебе понесли.

*акому гудно. А де ж дітись?
що діяти і що погать?*

*Людей і долю проклинають
Не варт, ей-богу. Як же жити
На гужині на самоті?
І що робити взаперті?
Якби кайдани перегризти,
Що гриз потроху б. Так не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так залізо гартували,
Щоб перегризти. Торе нам!
Невольникам і сиротам
В степу безкраїм за Уралом.*

*й стрігетка до стрігетки
мережаю три нігеньки,*

*Мережаю, вишиваю,
У неділю погуляю.*

*Ой плахотка-гервгатовка,
Дивуйтесь, дівгатовка,
Дивуйтесь, парубки,
Запорозькі козаки.*

*Ой дивуйтесь, лицяйтеся,
А з іншими вінгайтеся.
Подавані рушники...
Отаке-то козаки!*

А. О. Козачковському

авно те діялось. Ще в школі,
такі в учителя-дяка,

Тарненько вкраду п'ятака —
'Бо я було трохи не голе,
Таке убоге — та й куплю
Паперу аркуш. І зроблю
Маленьку книжечку. Хрестами
І везерунками з квітками
Кругом листогілки обведу.
Та й списую Сковороду
Або «Три царіє со дари».
Та сам собі у бур'яні,
Щоб не погув хто, не побазив,
Виспівую та плазу.

І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бур'яні.
І тяжко плакати. І не знаю,
За що мене Господь карає?
У школі мугилось, росло,
У школі й сивіть довелось,
У школі дурня й поховують.
А все за того п'ятака,
Що вкрав маленьким у дяка,
Отак Господь мене карає.

Ось слухай же, мій голубе,
Мій орле-козаге!
Як канаю я в неволі,
Як я нуджу світом.
Слухай, брате, та наугай
Своїх малих діток,
Наугай їх, щоб не вгились
Змалку віршовати.
Коли ж яке похвапиться,
Що нищечком, брате,
Нехай собі у кутотку
І віршує й плаге
Тихесенько, щоб Бог не гув,
Щоб і ти не базив.
Щоб не довелось, брате,
І йому каратись.
Як я тепер у неволі
Караюся, брате.

Ненаге злодій, поза валами
В неділю крадуся я в поле.
Талами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.
І болящеє, побите
Серце стрепенеться,

Мов рибонька над водою.
Тихо усміхнеться
І полине голубкою
Понад гужим полем,
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високою
Вихожу, дивлюся,
І згадую Україну,
І згадать боюся.
І там степи, і тут степи,
Та тут не такії,
Руді-руді, аж червоні,
А там голубії,
Зеленії, мережані
Нивами, ланами,
Високими могилами,
Темними лугами.
А тут бур'ян, пісци, тали...
І хоч би на сміх де могила
О давнім давні говорила.
Ненаге люде не жили.
Од споконвіку і донині
Ховалась од людей пустиня,
А ми такі її найшли.

Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили,
Всього наробимо қолись!
О доле моя! Моя країно!
Қоли я вирвусь з цієї пустині?
Чи, може, крий Боже,
Тут і загину.

І погорніє гервоне поле...
Айда в қазарми! Айда в неволю! —
Ненаге крикне хто надо мною.
І я проқинусь. Поза горою
Вертаюсь, қрадуся понад Уралом,
Ненаге злодій той, поза валами.

Отак я, друже мій, святкую
Отут неділеньку святую.

А понеділок?.. Друже-брате!
Ще прийде ніг в смердягу хату,
Ще придуть думи. Розіб'ють
На стоқрат серце, і надію,
І те, що вимовить не вмію...
І все на світі проженуть.
І спинять ніг. Часи літами,
Віками глухо потегуть.

І я кровавими сльозами
Не раз постелю омогу.

Перелігу і дні і літа.
Қого я, де, қоли любив?
Қому яке добро зробив?
Ніқого в світі, ніқому в світі.
Ненаге по лісу ходив!
А малась воля, малась сила,
Та силу позигқи зносили,
А воля в гостях упилась
Та до Миқоли заблудила...
Та й упиваться зареклась.

Не поможе милий Боже,
Як то қажуть люде.
Буде қаяння на світі,
Вороття не буде.

Благаю Бога, щоб світало,
Мов волі, світу сонця жду.
Цвіркун замовкне; зорю б'ють.
Благаю Бога, щоб смерқало,
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштровати.

Щоб знав, як волю шанувати,
Щоб знав, що дурня всюди б'ють.

Минають літа молодії,
Минула доля, а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лиқо діе
І серцю жалю завдає.
А може, ще добро побагу?
А може, лиқо переплагу?
Води Дніпрової нап'юсь,
На тебе, друже, подивлюсь.
І може, в тихій твоїй хаті
А буду знову розмовляти

З тобою, друже мій. Боюсь!
Боюся сам себе спитати, —
Чи се қоли сподіється?
Чи, може, вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе.
А іноді так буває,
Що й сльози не стане;
І благав би я о смерті...
Так ти, і Україна,
І Дніпро қрутоберегий,
І надія, брате,
Не даєте мені Бога
О смерті благати.

Вінсент ВАН ГОГ
Прогулянка в'язнів
(за Густавом Доре) - 1890

В КАЗЕМАТІ

Моїм союзникам посвящую

Жорж ДЕ ЛАТУР
ВИПЛАТА (деталь). 1630-35

*гадайте, братія моя...
Бодай те лихо не верталось,
як ви гарнесенько і я
із-за решотки визирали.*

*І, певне, думали, коли
На раду тиху, на розмову,
Коли ми зійдемося знову
На сій зубоженій землі?
Ніколи, братія, ніколи
З Дніпра укупі не п'ємо!
Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити погнемо*

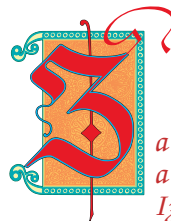
*Меж людьми як люде.
А поки те буде,
Любіться, брати мої,
Україну любіте
І за неї, безталанну,
Господа моліте.
І його забудьте, друзи,
І не проклинайте.
І мене в неволі лютій
Інколи згадайте.*

I

*ї одна я, одна,
як билиночка в полі,
та не дав мені Бог
ані щастя, ні долі.*

*Тільки дав мені Бог
Красу — карії очі,
Та й ті виплакала
В самотині дівочій.
Ані братика я,
Ні сестрички не знала,
Меж гужими зросла,
І зросла — не кохалась!
Де ж дружина моя,
Де ви, добрії люде?
Їх нема, я сама.
А дружини й не буде!*

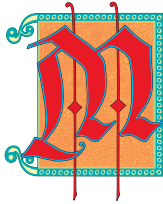

II

*а байраком байрақ,
а там степ та могила.
Із могили козак
встає сивий, похилий.*

*Встає сам уночі,
Іде в степ, а йдуги
Співа, сумно співає:
— Наносили землі
Та й додому пішли,
І ніхто не згадає.
Нас тут триста як скдо!
Товариства лягло!
І земля не приймає.
Як запродав гетьман
У ярмо християн,
Нас послав поганяти.
По своїй по землі
Свою кров розлили
І зарізали брата.*

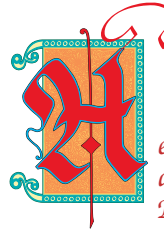
*Крові брата впились
І отут полягли
У могили заклятій. —
Та й замовк, зажурився
І на спис похилився.
Став на самій могилі,
На Дніпро позирав,
Тяжко плакав, ридав,
Сині хвили голосили.
З-за Дніпра із села
Руна гаєм гула,
Треті півні співали.
Провалився козак,
Стрепенувся байрақ,
А могила застогнала.*

III

*ені однаково, ти буду
я жить в Україні, ти ні.
Чи хто згадає, ти забуде*

*Мене в снігу на гужині —
Однаковісінько мені.
В неволі виріс між гужими
І, неоплаканий своїми,
В неволі, плагуги, умру.
І все з собою беру,
Малого сліду не покину
На нашій славній Україні,
На нашій — не своїй землі.
І не пом'яне батько з сином,
Не скаже синові: — Молись,
Молися, сину, за Вкраїну
Його замугили колись. —
Мені однаково, ти буде
Той син молитися, ти ні...
Та неоднаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені.*

IV

*е хідай матері», — казали,
а ти покинула, втекла,
Шукала мати — не найшла,*

*Та вже й шукати перестала,
Умерла, плагуги. Давно
Не гуть нікого, де ти гралась,
Собака десь помандрувала,
І в хаті вибито вікно.
В садокку темному ягнята
Удень пасуться. А вночі
Віщують сови та сизі
І не дають сусідам спати.
І твій барвіножок хрещатий
Заріс богилою, ждуги
Тебе не квітгану. І в гаї
Ставожок чистий висихає,
Де ти купалася колись.
І гаї сумує, похилився.
У гаї пташка не співає —
Чи її з собою занесла,*

*В яру криниця завалилась,
Верба усохла, похилилась,
І стежка, де ти ходила,
Колотим терном поросла.
Куда полинула, де ділась?
До кого ти перелетіла?
В чужій землі, в чужій сем'ї
Кого ти радуєш? До кого,
До кого руки приросли?
Віщує серце, що в палатах
Ти розкошуєш, і не жаль
Тобі покинутої хати...
Благаю Бога, щоб пегаль
Тебе довіку не збудила,
Щоб у палатах не найшла...
Щоб Бога ти не осудила
І матері не прокляла.*

V

*ого ти ходиш на могилу? —
насилу мати говорила. —*

*Чого ти плачеш, ідуги,
тому не спиш ти уногі,
Моя голубко сизокрила? —
— Так, мамо, так, — І знов ходила,
А мати плакала, ждуги.*

*Не сон-трава на могилі
Вногі процвітає.
Що дівчина заругена
Калину сажая,
І сльозами поливає,
І Господа просить,
Щоб послав він дощі вногі
І дрібнії роси.
Щоб калина прийнялася,*

*Розпустила віти.
— Може, пташкою прилине
Милий з того світа.
Зов'ю йому кубелегко,
І сама прилину,
І будемо щебетати
З милим на калині.
Будем плакати, щебетати,
Тихо розмовляти,
Будем вкупнощі уранці
На той світ літати.*

*І калина прийнялася,
Віти розпустила.*

*І три літа на могилу
Дівчина ходила.
На гетверте... Не сон-трава
Вногі процвітає,
Що дівчина з калиною
Плаче, розмовляє:
— Широкая, високая
Калино моя,
Не водою до схід-сонця
Поливана.
Широкії ріки-сльози
Тебе полили,
Їх славою лукавою
Люде понесли.
Зневажають подруженьки
Подругу свою,
Зневажають гервоную
Калину мою.
Повий мою головоньку,*

*Росою умий.
І вітами широкими
Од сонця закрій.
Вранці найдуть мене люде,
Мене осміють,
Широкії твої віти
Діти обірвуть. —
Вранці-рано на калині
Пташка щебетала,
Під калиною дівчина
Спала, не вставала.
Утомилось молодеє,
Навіқи спогило...*

*Вставало сонце з-за могилу,
Раділи люде, встаюги.
А мати й спати не лягала,
Догку вегерять дожждала
І тяжко плакала, ждуги.*

VI

І три шляхи широкі
докупи зійшлися.
На гужину з України
брати розійшлися.

Покинули стару матір.
Той жінку покинув,
А той сестру. А найменший —
Молоду дівчину.
Посадила стара мати
Три ясени в полі.
А невістка посадила
Високу тополю.
Три явори посадила
Сестра при долині...
А дівчина заручена —
Червону калину.
Не прийнялись три ясени,
Тополя всихала,

Повсихали три явори,
Калина зов'яла.
Не вертаються три брати.
Плаче стара мати,
Плаче жінка з діточками
В нетопленій хаті.
Сестра плаче, йде шукати
Братів на гужину...
А дівчину заручену
Кладуть в домовину.
Не вертаються три брати,
По світу блукають,
А три шляхи широкі
Терном заростають.

Н. Костомарову

VII

еселе сонечко ховалось
в веселих хмарах весняних.

Гостей закованих своїх
Сердешним гаєм напували
І гасових переміяли,
Синемундирих гасових.
І до дверей, на ключ замкнутих,
І до решотки на вікні
Привих я трохи, і мені
Не жаль було давно одбутих,
Давно похованих, забутих,
Моїх кровавих тяжких сльоз.
А їх тимало розлилось
На марне поле. Хог би рута,
А то нічого не зійшло!

І я загадав своє село.
Кого я там, коли покинув?
І батько й мати в домовині...
І жалем серце запеклось,
Що нікому мене згадати!
Дивлюсь —
твоя, мій брате, мати,
Чорніше горної землі,
Іде, з хреста ненаге знята...
Молюся! Господи, молюсь!
Хвалить тебе не перестану!
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани!

VIII

*адоқ вишневий коло хати,
хрущі над вишнями гудуть.*

*Плугатарі з плугами йдуть,
Співають, ідуги, дівгата,
А матері вегеряць ждуть.*

*Сем'я вегеря коло хати,
Вегіря зиронька встає.
Догка вегеряць подає,
А мати хоче наугати,
Тақ соловейқо не дає.*

*Покдала мати коло хати
Маленьких дітоқок своїх,
Сама заснула коло їх,
Затихло все, тільки дівгата
Та соловейқо не затих.*

IX

*ано-вранці новобранці
виходили за село,
а за ними, молодими,*

*І дівга одно пішло.
Подибала стара мати
Доню в полі доганяти...
І догнала, привела;
Нарікала, говорила.
Поқи в землю положила,
А сама в старці пішла.*

*Минули літа, а село
Не перемінилось.
Тілько пустқа на край села
Набік похілилась.
Қоло пустқи на милиці
Мосқаль шқандибає.
На садоқок позирає,
В пустқу заглядає.*

*Марне, брате, не вигляне
Чорнобрива з хати.
Не покликте стара мати
Вегеряти в хату.
А қолись... Давно қолись-то!
Рушники вже тқались,
І хустина мерезалась,
Шовқом вишивалась.
Думав жити, любитися
Та Бога хвалити!
А довелось... Ні до кого
В світі прихилитись.
Сидить собі қо́ло пустқи,
Надворі смерқає.
А в віқно, ненаге баба,
Сова виглядає.*

X

*неволі тяжко, хоґа й волі,
сказать по правді, не було.*

*Та все-таки якось жилось.
Хоть на гужому, та на полі...
Шепер же злої тії доли,
Як Бога, ждати довелось.
І жду її, і виглядаю,
Дурний свій розум проклинаю,
Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.
Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховують,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.*

КОСАР

XI

*онад полем іде,
не покоси кладе,
не покоси кладе — гори.*

*Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде!*

*Косаря уногі
Зострігають сугі.
Шне косар, не спогиває
Й ні на кого не вважає,
Хог і не проси.*

*Не благай, не проси,
Не клепає коси.*

*Чи то пригород, чи город,
Мов бритвою, старий голить.
Усе, що даси.*

*Мужика, й шинкаря,
Й сироту-қобзаря.
Приспівує старий, қосить,
Қладе горами покоси,
Не мина й царя.
І мене не мине,
На гужині зотне,
За решоткою задавить,
Хреста ніхто не поставить.
І не пом'яне.*

XII

*Чи ми ще зійдемося знову?
чи вже навіки розійшлись?
І слово правди і любові
в степи і дебри рознесли!*

*Нехай і так, Не наша мати,
А довелося поважати.
Що воля Господа. Годить!
Смиріться, молитесь Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть,
Любіть її... Во время люте,
В остатню тяжкую минуту
За неї Господа моліть.*

Чезаре ЦОККІ
Гордіня (деталь пам'ятника
Данте у м. Тренто), 1896.

Тарас ШЕВЧЕНКО
Седнів. 1846

ПЕРЕДМОВА до другого «Кобзаря»

Воскреснем ли когда от гужевластья мод?
Чтоб умный, добрый наш народ
Хотя по языку нас не считал за немцев.

А. Грибоедов

Випускаю оце в люде другого «Кобзаря» свого, а щоб не з порожніми торбами, то наділяю його предисловієм. До вас слово мое, о братія моя українська возлюбленная.

Великая туга осіла мою душу. Чую, а іноді і гитаю: ляхи дрюкують, геци, серби, болгаре, горногори, москалі — всі дрюкують, а в нас анітелень, ненаге всім заціпило. Чого се ви так, братія моя? Може, злякались нашествія іноплеменних журналістів? Не бійтесь, собака лає, а вітер несе. Вони кригають, гом ми по-московській не пишемо? А гом москалі самі нічого не пишуть по-своєму, а тільки переводять, та й то горт зна по якому. Натовкмагать якіхсь індивідуалізмів тощо, так

що аж язык отерпне, поки вимовиш. Кригають о братстві, а гризуться, мов скажені собаки. Кригають о единой славянской литературе, а не хотят і заглянуть, що робиться у слов'ян!

Чи розібрали вони хоч одну книжку польську, геську, сербську або хоч і нашу? Бо і ми так, слава Богу, не німці! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться у їх руки, то вони аж репетують та хвалять те, що найпоганше. А наші патріоти-хуторяни й собі за ними. Прогожаровательно в гарах тих ось що: жиди, шинки, свині і п'яні баби. Може, це по їх утонченной натурі і справді добре. А на наші мужицькі огі, то дуже погано. Воно й то правда, що і ми самі тут трохи винні. Бо ми не бажили нашого народу — так, як його Бог сотворив. У шинку і наш, і москаль, і навіть німець — всі похоржі на свиню, а на панщині, то ще поганше. У хату прийти до його або до себе покликать по-братерській не можна, не можна, бо він злякається, та, може, ще й те, що він пізнає дурня у жупані.

Прогитали собі по складах «Енеїду» та потинялись коло шинку, та й думають, що от коли вже ми розпізнали своїх мужиків. Е ні, брати-ки, прогитайте ви думи, пісні, послухайте, як вони співають, як вони говорять меж собою шапок не скидаючи, або на дружньому бенкеті як вони згадують старовину і як вони плачуть, ненаге справді в турецькій неволі або у польського магнатства кайдани вологать, — то той-ді і скажете, що «Енеїда» добра, а все-таки сміховина на московський шталт.

Отак-то, братія моя возлюбленная. Щоб знать людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувать, то треба самому стать головою, а не марнотрателем горнила і паперу. Отойді пишіть і дрюкуйте, і труд ваш буде трудом гесним.

А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по-своєму, а ми по-своєму. У їх народ і слово, і у нас народ і слово. А тие краще, нехай судять люди. Вони здаються на Тоголя, що він пише не по-своєму, а по-московському, або на Вальтер Скотта, що й той не по-своєму писав. Тоголь виріс в Ніжині, а не в Малоросії — і свого язика не знає; а Вальтер Скотт в Эдемборге, а не в Шотландії — а може, і ще було що-небудь, що вони себе одцурались. Не знаю. А Борнц усе-таки поет народний і великий. І наш Скворода таким би був, якби його не збила з пливу латинь, а потім московщина.

Покойний Основ'яненко дуже добре приглядався на народ, та не прислухався до язика, бо, може, його не чув у колісці од матері, а Тулак-Артемовський хотів і чув, так забув, бо в пани постригся. Горе нам! Безуміє нас обуяло отим мерзенним і богоупротивним панством. Нехай би вже оті Журни-гнугокишенки сутяги — їх Бог, за тяжкіє гріхи наші, ще до загатія во утробі матерній, осудив қиснуть і гнить в горнилах, а то мужі мудрі, учені. Проміняли свою добру рідну матір — на п'яницю непотребную, а в придаток ще і -взъ додали.

Чому В. С. Қараджиг, Шафарик і інші не постриглись у німці (їм би зругніше було), а остались слов'янами, щирими синами матерей своїх,

і славу добрую стяжали? Горе нам! Но, братія, не вдавайтесь в тугу, а молитесь Богу і работайте разумно, во ім'я матері нашої України безталанної. Амінь.

А щоб ви знали, що труд ваш не мимо іде — і щоб не дуже званилась московская братія своєю Ростопчиною — то от вам «Свягелая вода»; написано панноґкою, та ще й хорошою, тільки не скажу якою, бо воно ще молоде, боязливе.

А переверніть пудові журнали та пошукайте, чи нема там того-небудь такоґо, як «Свягелая вода», — і не турбуйтесь, бо, ей-богу, не найдете.

Седнев.

1847, марта 8

УДК 821
Ш33

Електронне видання з поліпшеним оформленням

Кобзар Тараса Шевченка

Ш33 Повне зібрання поезій у 4-х книгах. Книга 2 / Тарас Шевченко; Три літа ; Єретик ; За що ми любимо Богдана? ; Поезія 1847 р. ; Передмова до «Другого Кобзаря» ; Книги Тараса Шевченка (післямова) Козака Невади (Книга 4); Видавець Олександр Завадка. – Львів: Видавничий дім «Наутілуc», 2020 – 240 с. : іл.
ISBN 978-966-8574-12-2

Перше видання поезій, у якому повністю відтворено Шевченкові рукописні книги «Три літа» і «Поезія 1847–1861 рр.» (Більша книжка). Кобзар відкривається поемами «Думи мої, думи мої...» й «Перебендя» – як у Шевченка. Вперше «Поєми російською мовою» і «Варіанти» подаються окремими розділами (у четвертій книзі).

Для тих, хто знає поезію кобзаря Тараса Шевченка

Книга перша: Кобзар, Гайдамаки
Книга друга: Три літа, Поезія 1847 р.
Книга третя: Поезія 1848–1850 рр.
Книга четверта: Поезія 1857–1861 рр., Варіанти,
Поєми російською мовою

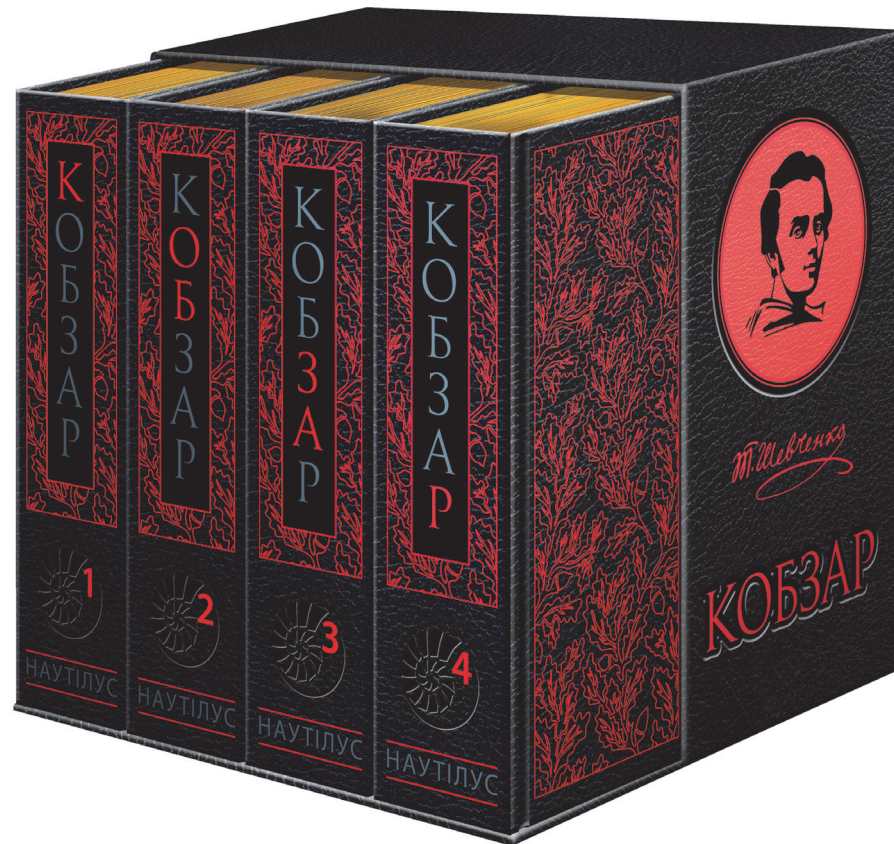

ПП ВИДАВНИЧИЙ ДІМ
НАУТИЛУС

тел. +38 0678032288
e-mail: nautilus56@gmail.com
www.nautilus.com.ua

ISBN 978-966-8574-12-2

© Видавничий дім «Наутілуc», 2020
(друковане видання)
© Козак Невада, 2020
(впорядкування, «Книги Тараса
Шевченка», електронне видання)

Повністю ілюстрована друкована версія книги:

nautilus.com.ua/books/kobzar

НЕВ'ЯНУЧИЙ КВІТНИК
Зауваги до електронного видання

*Квіти мої, діти...
Тарас Шевченко*

КОБЗАР — книга українських поезій Тараса Шевченка.

Книга всіх поезій, виданих у повній відповідності з прижиттєвими виданнями та автографами автора.

Джерела для видання поетичної спадщини Тараса Шевченка

Три головні:

1. Друковані КОБЗАР і ГАЙДАМАКИ – видання 1860, 1844, 1840 і 1841 рр.
2. Рукописна книга ТРИ ЛІТА – останній запис 25 грудня 1845 р. + окремих зошит ЄРЕТИК
3. Рукописна книга, яку називають «Більша книжка»

Манускрипти «Три літа» й «Більша книжка» є джерелами *абсолютними*.

Вони не підлягають редагуванню, цензуруванню, перевпорядкуванню тощо.

Три головні джерела *доповнюють*:

- 1+ Надруковані у періодиці поезії та автографи, які не потрапили до КОБЗАРЯ — всього 5
- 2+ *За що ми любимо Богдана...*
- 3+ а. Поезії 1847–1850 рр. з «Оренбурзької (Малої) книжки», не переписані Шевченком до «Більшої книжки» (42 поезії) + 1 чорновий автограф
- 3+ б. Поезії, 1857–1861 рр., які не потрапили до «Більшої книжки» — всього 4

Таким є правдивий повний текст «Кобзаря Тараса Шевченка».

Увага!

У комплексному академічному «Повному зібранні творів» (томи I, II) поетичну спадщину Тараса Шевченка ніде не називають «Кобзарем» — називають «Поетизія». Це *антологія* — збірка поетичних текстів одного автора, укладена за певним принципом, важливим для упорядника (редакції).

Вони роблять з квітника гербарій

Чому деякі видавці, передруковуючи у спрощеному варіанті для масового читача академічну антологію «Поетизія», ліплять на обкладинку фальшиву наліпку-назву «Кобзар» — лихий його знає. Там засадничо нема ні КОБЗАРЯ (поема № 1. *Думи мої... лихо мені з вами...*), ні ТРЬОХ ЛІТ (№ 1. *Батьки наші грішили...**), ні ПОЕЗІЇ 1847 р. (№ 1. *Думи мої... ви мої єдині...*) тощо.

Поетична спадщина Шевченка багатогранна. Зокрема маємо дві поеми російською мовою.

Російські поеми Шевченка не є ні «Кобзарем», ані його частиною.**

Вони друкуються після «Кобзаря».

* Епіграф до «Трьох літ» відсутній в усіх «помпезних» пострадянських виданнях кінця ХХ – початку ХХІ ст.

** До 1908 р. ніхто не друкував «Кобзарів» з поемами «Слепая» і «Тризна». Російських поем Шевченка нема навіть у вірцевому на той час виданні Василя Доманицького (1907, 1908), хоча перед тим були публікації у журналі «Киевская старина» (1886 «Слепая», 1887 «Тризна»). 1888 року редакція «Киевской старины» видала окремою книжкою «Поэмы, повести и рассказы Т. Г. Шевченка, писанные на русском языке». Російські поеми слушно поєднані з російською прозою, а не з українським «Кобзарем».

© Козак Невада. 1 червня 2020